

IRODALOMTUDOMÁNY KÖZÉRTHETŐEN 4.

A LÍRA JELLEMZŐI, MŰFAJAI

Tartalom

Műnemek és műfajok 3. dia

A líra műneme 6

Definiálható-e a líra? 7

A legsűrűbb beszéd 9

A líra mint ének 10

A líra mint érzelemkifejezés 11

A líra mint műalkotás 12

A lírai művek csoportosítása 13

A dal 15

A himnusz 17

Az óda 19

A ditirambus és a rapszódia 21

Az elégia 23

Az epigramma 25

Az episztola 27

Az ars poetica 28

Az ecloga 30

A szonett 31

A francia ballada 32

A létösszegző verstípus 33

Az önmegszólító verstípus 34

Az időszembesítő verstípus 35

A hosszúvers 36

A párbeszédbe kivetített monológ
és a drámai költemény 37

A limerik 38

A haiku és az apeva 39

A felhasznált forrásokról 40

1. Bevezetés az irodalomtudományba
2. A tudományos munka technikái
3. Poétika, retorika, stilisztika
- 4. A líra jellemzői és műfajai**
5. A vers hangzása, ritmusa
6. Az epika jellemzői és műfajai
7. A dráma jellemzői és műfajai
8. A szórakoztató irodalom
9. Irányzatok az irodalomtudományban
10. Vezérfonal a műelemzéshez
11. Irodalom és információs forradalom
12. Az irodalomtudomány nagyjai

ÜDVÖZLET AZ OLVASÓNAK!

Az IRODALOMTUDOMÁNY KÖZÉRTHETŐEN diasorozatai az irodalomtudomány legfontosabb területeit mutatják be. Szándékom szerint röviden, világosan és igényesen. A lényeg kiemelésére és megvilágítására törekszenek, hogy az érdeklődők könnyen és gyorsan eligazodhassanak az irodalomtudomány sokszor fölöttébb bonyolultnak tűnő világában. Nem abban a sorrendben bocsátom közre őket, ahogy a túloldalt látható, hanem úgy, ahogy készülnek.

A sorozat a honlapomon található digitális irodalomtörténet párdarabja. Ott az egyes korszakok, a legfontosabb életművek és a legszebb alkotások állnak a középpontban. Itt az elméleti kérdésekre összpontosítok, ám amit csak lehet, konkrét példákkal teszek szemléletesebbé. Hiszen akár az irodalom, tudománya is csak egy célt szolgálhat: hogy jobban megértsük a világot és önmagunkat.

Műnemek és műfajok

- Noha vannak próbálkozások, a műnemeknél és a műfajoknál még nem sikerült jobb felosztást kitalálni a szépirodalmi szövegek rendszerezésére (A szépirodalmi művek jellemzőit ld. *az Irányzatok az irodalomtudományban* című PPT-ben: 3-4. dia)
- E felosztás sem mentes a vitáktól, de a műnemek tekintetében megbízhatónak tűnik, hiszen **a három műnem a tudattartalmak nyelvi megformálásának 3 természetadta lehetősége:**
  - a líra kifejezi
  - az epika fiktív történetté alakítja
  - a dráma megjeleníti

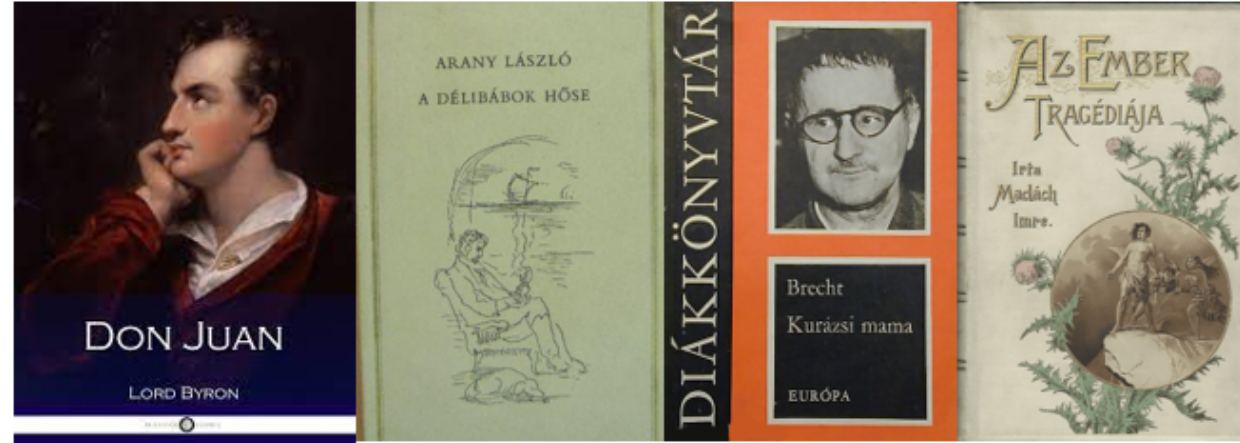
- **E jellegzetességek kombinálhatók, ám attól még nem folynak egymásba; az alkotást felépítő elemek műnemi hovatartozása egyértelmű marad.** Világosan el tudjuk különíteni az egyes műnemekre jellemző jegyeket pl. a verses regényben vagy a drámai költeményben, s bizonyos drámai vagy lírai vonásai ellenére sem jut eszünkbe a balladától elvitatni, hogy lényegileg az epika műnemébe tartozik, hiszen itt is egy elbeszélő mond el egy történetet a hallgatóknak

Kleio, a történetírás, Euterpe, a lírai vers és a zene, Thália a komédia és a színház mûzsája

Szilárd műnem, képlékeny műfaj

- Amennyire szilárdnak tűnik a műnemek fogalma, olyannyira képlékeny a műfajok többségéé. Némely formatípusok, mint pl. a szonett vagy a villoni ballada ugyan tartják magukat, s többé-kevésbé változatlan formában élnek tovább
- **A legtöbb műfaj azonban dinamikus: az idők során változik, átalakul és más műfajokkal keveredik.** Az elégia pl. az ókorban disztichonban írt, hosszabb költeményt takart, ám ma már a hangnem dönt: a szomorú lírai műveket hívjuk így

Négy példa az átmeneti műfajra: Byron és Arany László verses regénye a líra és az epika, Brecht epikus színháza a dráma és az epika, a Tragédia a dráma és a líra vegyítésével teremtett maradandót.

- **Időről időre új műfajok is létrejönnek.** Ezek egy része már meglévők kereszteződésével keletkezett, mint a romantika korában létrejött verses regény vagy drámai költemény. Más részük – még ha vannak is előzményei – jobbra új fejleménynek tekinthető, mint például az abszurd dráma
- **A műfaj – szemben a műnemmél – nem csupán történetileg változó fogalom, de egyúttal annak a kérdése is, hogyan definiáljuk.** Minden szóba jöhető szempontot kiemelünk? Vagy csupán egyet-kettőt?
- A következő dián látható táblázat a legfontosabb irodalmi műfajokat igyekszik számba venni

MŰNEMEK ÉS MŰFAJOK A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL

LÍRA	EPIKA	DRÁMA
Élményt fejez ki	Történetet mond el	Konfliktust jelenít meg párbeszédes formában
Általában verses	Általában prózai	Verses vagy prózai
Műfajok: dal, elégia, himnusz, ditirambus, óda, epigramma, episztola, ekloga, rapszódia, ars poetica	Kisepikus vagy középhosszú műfajok: anekdota, aforizma (maxima), fabula, parabola (példázat), mese, monda, legenda, rövidtörténet (short story), novella, elbeszélés (beszély), ballada	Műfajok: tragédia, komédia, középfajú dráma, tragikomédia Drámatípusok: céldráma és analitikus dráma; zárt (arisztotelészi) és nyitott (nem arisztotelészi) dráma; konfliktusos, középpontos és kétszintes dráma
Műfajértékű versformák, verstípusok: rondó, francia ballada, haiku, apeva, szonett önmegszólító vers, idő- és/vagy értékszembesítő verstípus, párbeszédbe kivetített monológ	Nagyepikus vagy többnyire nagy terjedelmű műfajok: eposz, regény, életrajz, önéletrajz (vallomás), útirajz	Más típusok: epikus színház, abszurd dráma, paraboladráma, groteszk komédia, bosszúdráma, iskoladráma, vitadráma, bohózat, monodráma, népszínmű stb.

NÉHÁNY ÁTMENETI MŰFAJ:

ballada, románc, verses regény, elbeszélő költemény, drámai költemény

A líra műneme

- **A líra** görög eredetű szó, eredetileg egy lantszerű pengetős hangszert jelölt (ld. a *Múzsza lírával* című festményt egy antik vázáról). Az ókorban azok a művek számítottak „lírai”-nak, amelyeket ezzel kísérve adott elő a költő, a „lírikus”
- **Műnemként való meghatározására csak a 18. században kerül sor.** 1746-ban **Charles Batteux** Arisztotelész nyomán „**érzések utánzásaként**” definiálja, és szembeállítja az epikus és dramatikus költészettel, amelyek „cselekvések elbeszélő”, ill. „ábrázoló utánzását” jelentik

- Ez a lírafelfogás lényegileg a 20. századig tartja magát. **A legjelentősebb teoretikusok** (Goethe, Hegel, Staiger stb.) egytől egyik szubjektivitását hangsúlyozzák, **főként érzelmek, hangulatok, lélekállapotok kifejezését látják benne**
- Csak a múlt században mutatott rá tudomány: egyoldalú ez a nézet. Hiszen eleve kizár számos szöveget a műnemből, például a reflexív, a tárgyias vagy didaktikus jellegű műveket

Definiálható-e a líra?

- Miért csak a 18. századtól tekintik önálló műnemnek a lírát? Egyrészt azért, mert az antik poétika még nem ismerte a hármasműnemi felosztást, Arisztotelész csak a drámával és az epikával foglalkozott. Másrészt azért, mert a verses forma sokáig a drámát és az epikát is meghatározza, és csak a próza fölértékelődésével lesz a lírai művek fő ismertetőjegye
- A műnemhez tartozó alkotások sokféleségéből fakad, hogy szinte lehetetlen a lírát definiálni. Persze sokan tettek rá kísérletet. A legátfogóbb talán Dieter Burdorfé: **„A líra az a műnem, amely minden verset magába foglal”**

Weöres Sándor:

Egyszavas, egysoros versek

Tojáséj.

A mindenség a szemedben fészkel.

Tetteid medre életed.

Liliomszörny.

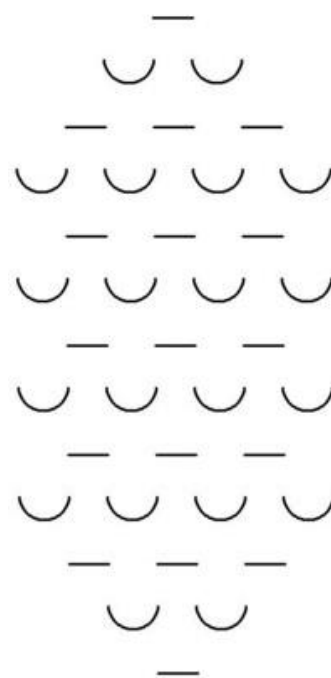
Vajudik a sírásó felesége.

Remetebál.

Koldus: akinek van valamije.

Christian Morgenstern:

Hal éji éneke

- A verset így definiálja Burdorf: **„A vers élőszóbeli vagy írott beszéd verssorokban, amely a járulékos szünetek, illetve a sorok megtörése által különbözik a hétköznapi nyelvtől és annak írott formájától.”**
- Elégge általános-e ez a definíció? Nem. Egyebek közt kimarad belőle az egysoros és az egyszavas vers, a konkrét vers, a fonikus vers, a mailvers, a videovers és a képvers...
- Ebből is látjuk: a líra lényege nem definícióval, inkább körülírással ragadható meg. A következő néhány dián erre teszünk kísérletet

Lírai vers, epikus vers

- Maradék nélkül helytálló Burdorf lírameghatározása? Csak akkor, ha a **lírai** szóval kiegészítjük: „A líra az a műnem, amely minden **LÍRAI** verset magába foglal”
- Van ugyanis epikus vers is, amely átmeneti műfaj, de inkább az epika műnemébe tartozik. Az epikához sorolható például a ballada, a románc vagy a rövidebb elbeszélő költemény
- Ezeket viszonylag könnyen felismerjük, néha azonban nehéz a döntés. Ez esetben érdemes Jürgen Link nézeteit segítségül hívni

Petőfi Sándor: Egy estém otthon

Borozgatánk apámmal;
Ivott a jó öreg,
S a kedvemért ez egyszer –
Az isten áldja meg!

Soká nem voltam otthon,
Oly rég nem láta már,
Úgy megvénült azóta –
Hja, az idő lejár.

Beszéltünk erről, arról,
Amint nyelvünkre jött;
Még a színészeztől is
Sok más egyéb között.

Szemében „mesterségem”
Most is nagy szálla még;
Előítéletét az
Évek nem szüntették.

„No csak hitvány egy élet
Az a komédia!”
Fülemnek ily dicsérést
Kellott hallgatnia.

„Tudom, sokat koplaltál,
Mutatja is szined.
Szeretném látni egyszer,
Mint hány sz bukfeneket.”

Én műértő beszédit
Mosolygva hallgatám;
De ő makacs fej! föl nem
Világosíthatám.

Továbbá elszavaltam
Egy bordalom neki;
S nagyon, nagyon örültem,
Hogy megnevelteti.

De ő nem tartja nagyra,
Hogy költő-fia van;
Előtte minden ilyes
Dolog haszontalan.

Nem is lehet csodálni!
Csak húsvágáshoz ért;
Nem sok hajszála hullt ki
A tudományokért.

Utóbb, midőn a bornak
Edénye kiürült,
Én írogatni kezdtem,
Ő meg nyugonni dűlt.

De ekkor száz kérdéssel
Állott elő anyám;
Felelnem kelle – hát az
Írást abban hagytam.

És vége-hossza nem lett
Kérdezgetésinek;
De nekem e kérdések
Olyan jól estenek,

Mert mindenik tükör volt,
Ahonnan láthatám:
Hogy a földön nekem van
Legszeretőbb anyám!

Jürgen Link a lírai versről

A lírai műben lehetetlen az eseményeket időbeli sorrendbe állítani; ha kibontakozik is valaminő történet, az inkább időn kívül játszódik s rendszerint képként fogható föl.

A lírai műben szereplő személyek nem egy történet hordozói. Inkább egy kép elemei.

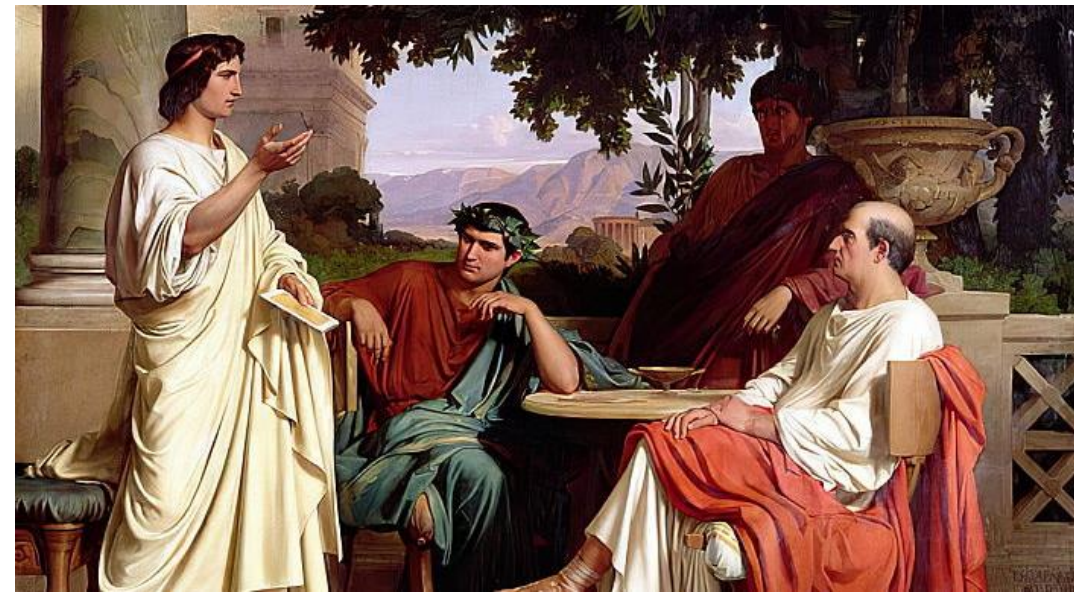
A lírai versben foglaltakat nem lehet átvinni más médiumra, filmre vagy képregényre.

- Lírai elemekkel vegyített epikus vers például Petőfi Sándor szép életképe, az *Egy estém otthon*. Itt ugyanis olyan történetet mond el az E/1-es elbeszélő, amelynek eseményei időrendi sorrendbe állíthatók. A versben szereplő személyek (a költő, az apa és az anya) nem pusztán egy kép elemei, hanem egy történet hordozói; viszonyuk valóságosként is fölfogható, ezért a cselekmény filmen vagy képregényben is megjeleníthető lenne

A legsűrűbb beszéd

- A legtöbb kutató nem is akar olyan definíciót alkotni, amely minden versre érvényes. Inkább azokat a jegyeket emeli ki, amelyek sok-sok alkotásra jellemzők
- A három műnem közül a líra nyelve tér el a legnagyobb mértékben a hétköznapi nyelvtől. **Legsajátabb vonása szövegének alapos megformáltsága.** Nem csupán arra kell figyelniünk, amit mond, de arra is, ahogy mondja. **A tartalom és a forma egybeolvad**
- A lírai versek a legpoétikusabb alkotások. **A szerző** ugyanis a szelekciót alárendeli a kombinációnak. **Úgy válogat a nyelvi elemek közül, hogy a formálódó szövegre figyel:** a rendelkezésre álló lehetőségek közül azt használja fel, amelyik a leginkább beleillik

Horatius,
Vergilius és
Varius
Maecenas
házában.
Charles
François
Jalabert
festménye

Cs. Gyimesi Éva szerint a versben felépülő kombinációknak három alaptípusa létezik: a párhuzamosság, a ritmizáltság és a jelentésátvitel. Ezek közül már egyetlen egy is versszerűvé teheti a szöveget, de az fokozottan érvényesül, ha valamennyi jelen van. Példaként az alábbi népdalrészletet idézi:

„Véres ruhát mosni,
Jajszókkal sulykolni,
Jajszókkal sulykolni,
Könnyekkel áztatni...”

Ha ezt vizsgáljuk, láthatjuk: a párhuzamosság több fajtája (ismétlés, gondolatritmus, rím), a ritmizáltság (kétütemű hatosok) s a képes kifejezés egyaránt szerepet játszik a nyelvi elemek kiválogatásában. Az elrendezés, a kombináció fölényéből fakad, hogy a „véres ruha” helyett nem szerepelhet „véráztatta öltözet”, a „sulykolni” helyett „verni” vagy „üt-ni”, az „áztatni” helyett „öntözni”. Az előbbi két esetben a ritmus borulna fel, utóbbi pedig képileg nem illik a strófába, hiszen nem kapcsolódik a mosáshoz.

A líra mint ének

- **A líra énekelt versként jött létre,** amelyet kezdetben valószínűleg tánccal együtt adtak elő rituális-kultikus alkalmakon. **Ez lehetett magának a költészetnek a születése is.** A legrégebbi műfajok közé sorolhatjuk a bölcsődalt, a halottsiratót, a himnuszt, a harci éneket és a szerelmi dalt
- **A vers a 18. századig majdnem mindig énekelt verset takar, amely végigkíséri az emberi életet, és megjeleníti annak minden mozzanatát**

Tanulmányozhatjuk benne a vallást (himnuszok, templomi énekek stb.), az emberi élet fordulópontjait (bölcsődal, lakodalmas, halottsirató stb.), a társas eseményeket (munkadal, táncdal, ivónóta, csatadal stb.) és a szerelmi érzés különböző megjelenési formát (udvarló vers, búcsúvers, erotikus dal stb.)

- Ez a tradíció (amely napjaink slágereiben él tovább) természetesen hosszú időn át meghatározza a lírához való viszonyt. Azt várják a verstől, hogy meg lehessen zenésíteni, el lehessen énekelni. Röviden: versszakok, kötött ritmus, rím, ismétlések
- Noha a modern líra sokszor távolról sem felel meg ezeknek a követelményeknek, **a lírai művek nagy részének fontos ismertetőjegye a potenciális énekelhetőség**

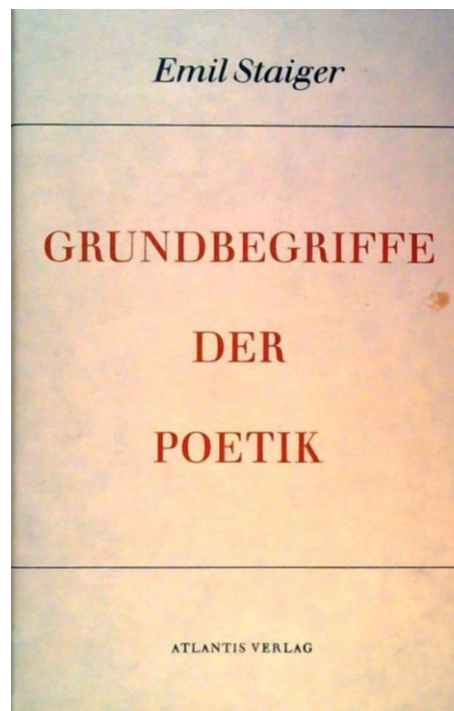
A Kaláka együttes:
Becze Gábor,
Gryllus Dániel,
Gryllus Vilmos,
Radványi Balázs.
Az 1969-ben alakult zenekar eddig mintegy 1000 verset zenésített meg. Mások mellett Arany, Ady, Kányádi, József Attila, Petőfi, Weöres Sándor műveit éneklik.

A líra mint érzelemkifejezés

- Láttuk: a lírában egészen a 20 századig érzések, hangulatok kifejezését látja a tudomány. Miért?
- Főként azért, mert jó ideig nagyrészt ez jellemezte: a szentimentális és a romantikus költészetnek ez a fő vonása. Példaként Goethe egyik verséből idézem az 1., a 4. és a 6. strófát (a magyar fordítás Szalki Bernáth Attiláé, az angol David B. Gosseliné):

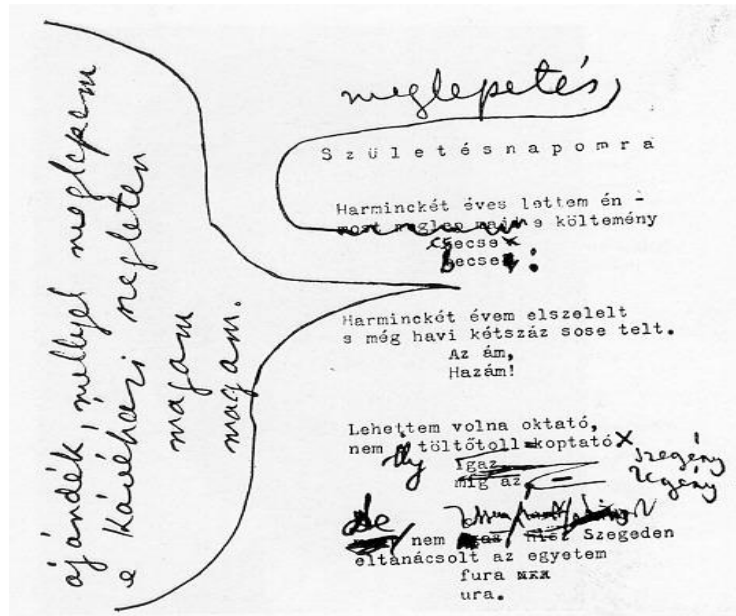
Mailed	Májusi dal	May Song
Wie herrlich leuchtet Mir die Natur! Wie glänzt die Sonne! Wie lacht die Flur! (...)	Elbűvöl engem A májusi táj! Napfény özönben Derús világ! (...)	How brightly nature Shines this morning! See the glowing sun! Hear the fields sing! (...)
O Lieb', o Liebe! So golden schön, Wie Morgenwolken Auf jenen Höhn! (...)	Oh, szép szerelem! Aranyló kincs, Fentről tekintve Örömmel hints! (...)	Loveliest of loves! Fair and golden, Like the morning clouds On a mountain. (...)
O Mädchen, Mädchen, Wie lieb' ich dich! Wie blickt dein Auge! Wie liebst du mich!...	Oh, lányka, lányka, Szeretlek én! Szemed hogy néz ma! Szíved enyém!...	Know I cherish you Lovely maid! I see your bright eyes Where love won't fade...

- Ennek a költészetnek a sajátosságait általánosítja esztétikájában Hegel. Szerinte a jelentéktelen tartalom is lánggra lobbanthatja a lírikust, művének tárgya ugyanis „*maga a kedély, a szubjektivitás*”
- A hegeli hagyományt követi Emil Staiger is nagyhatású művében (*Grundbegriffe der Poetik*, 1946). Úgy látja: a költőt magával ragadják érzelmei, és csak akkor érthetjük meg, ha mi is átérezzük hangulatát
- A lírának ez a jelentése máig megmaradt.** Ha lírai drámáról, prózáról vagy a zene líraiságáról beszélünk, főként a kifejezés szubjektivitására, érzelmességére gondolunk

A líra mint műalkotás

- A modern lírikusok többsége nem közvetlen érzelemkifejezésként, hanem alkotásként fogja föl a lírát. **A vers** nem lsten vagy a pillanatnyi ihlet ajándéka, hanem **fáradtságos alkotómunka eredménye**. A ránk maradt kéziratok is tanúsítják: a költő rendszerint sokat dolgozik a szövegen. József Attila *Születésnapomra* című versének legépelte változatát is alaposan átdolgozta:

Főnről: Benn (1886-1956), Mallarmé (1842-1898), Babits (1883-1941), József Attila (1905-1937)

- „*Vers ritkán születik, a verset csinálják*” - mondta híres előadásában (*Líraproblémák*, 1951) az egyik legjelentősebb modern költő, Gottfried Benn
- De a folyamat már a francia modernekkel elkezdődött. Mallarmé nehéz, homályos műveket konstruált, s a nyitott olvasóra tekintett eszményként, aki nem sajnálja a megértésre fordított energiát
- A magyar költészetből Babits és József Attila művészetfelfogását emelem ki. „*Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt,/ ahogy az Úr alkotott valami szárnyas/ fényes, páncélos, ízelt bogarat*” – jellemzi korai költészetét Babits *Cigány a siralomházban* című ars poeticájában
- József Attila így fogalmaz egyik versében: „*A líra: logika; de nem tudomány.*” Hogy ez mit takar, *Irodalom és szocializmus* című korszakos tanulmányában magyarázza el. Kivételesen tudatos alkotómunkát, amely a társadalom megváltoztatására irányul, mégis művészi: „*Költő, mondj igazat, de rajt ne fogjanak, csak akkor, ha elemeznek.*”

A lírai művek csoportosítása

- A lírai alkotásokat sokféleképpen csoportosíthatjuk. Mivel a líra elsősorban az ember benső világának kifejezője, **tárgyát tekintve megkülönböztethetjük az érzelmi-hangulati és a gondolati lírát**
- **A megnyilatkozás grammatikai formája alapján elkülöníthetjük egymástól a monológot (én vagy mi forma), a megszólító (kedves, Isten, haza stb.), az önmegszólító, a tárgyias és a párbeszédes formájú lírát, valamint azt, amikor a költő E/3-ban beszél önmagáról.** Mint a táblázat mutatja, a **beszélő viselkedése alapján négy alaptípust tudunk megkülönböztetni**
- A műfajelmélet műfajokat, műfaj értékű versformákat és verstípusokat különböztet meg. **Az antikvitásban kialakult műfajok** (dal, óda, ditirambosz, rapszódia, himnusz, epigramma, episztola, ars poetica, ecloga) **az idők folyamán újabb és újabb típusokkal bővültek** (szonett, villoni ballada, önmegszólító vers stb.)

- A műfajokat és verstípusokat a következő dián található táblázat foglalja össze. Ezt követően röviden bemutatom és szemléltetem az egyes típusokat

KÖLTŐ			
Valóságos ember, életrajza, műve tudományosan tanulmányozható. Éli az életét, s nem mellékesen műalkotásokat is létrehoz.			
A VERS BESZÉLŐJE			
A költő által megalkotott én. Nem keverhető össze a szerző hétköznapi személyiségével, hiszen a versben a művészi kommunikáció törvényei érvényesülnek. A beszélő viselkedése alapján négy alaptípust különböztethetünk meg.			
A beszélő lírai én: közel áll a költőhöz, szavai és az életrajz között sok hasonlóság van: vallomáslíra, hangulatlíra, gondolati költészet, közösségi költészet	A beszélő önmagával, rendszerint korábbi énjével (akinek a cselekedetei a jelen léthelyzetét előidéztek) folytat dialógust: önmegszólító vers	A beszélő szerepet játszik, egy elképzelt vagy valóságos személy nevében szól: szerepköltészet	A beszélő elmond vagy megjelenít egy történetet (akár párbeszédes formában) leír, bemutat valamit vagy valakit: tárgyias költészet

LÍRAI MŰFAJOK, VERSTÍPUSOK, VERSFORMÁK – A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL

DAL	HIMNUSZ	ÓDA	DITIRAMBUS	RAPSZÓDIA	ELÉGIA
közvetlen élmény röviden, dalstrófák, egységes felépítés, hangnem	fenséges tárgy, emelkedett hangnem, a beszélő Istenhez szól, szerkezet: ABA	magasztos tárgy, ünnepi hangnem, a megszólított: személy/ eszme; lehet dicsőítő és tanító	az óda rokona, elragadtatott hangulat, önkívületi lélekállapot, tanító célzat	az óda rokona, töredezett gondolatiság, zaklatottság, kötetlen szerkezet	lecsillapodott fájdalom, az eszmény elvesztése miatt érzett szomorúság
EPIGRAMMA	EPISZTOLA	ARS POETICA	ECLOGA	SZONETT	FR. BALLADA
egy mély gondolat röviden disztichonban; előkészítés+ csattanó	verses költői levél, valóságos személyhez szól; változatos tartalom, forma	fő témája a költészet értelme, a költő feladata; lehet normatív, de egyéni is	többnyire pábeszédes formájú pásztori költemény, korproblémáról	14 jambikus sorból álló rendkívül szigorú versforma	3x8 soros versszak+1 négy soros ajánlás, refrén, keresztím
LÉTÖSSZEGZŐ VERS	ÖNMEGSZÓLÍTÓ VERS	IDŐSZEMBESÍTŐ VERS	HOSSZÚVERS	LIMERIK	HAIKU APEVA
azt vizsgálja a költő, mennyire volt képes kihasználni az élet nyújtotta lehetőségeket	a jelenbeli én múltbeli önmagához beszél, Az egyik a cselekvő, a másik az elemző én	idősíkokat, értékeket szembesít, főként az értékgazdag múltat és a sivár jelent	100-200 soros vagy annál terjedelmesebb kompozíció, epikus és drámai elemek	ötsoros nonszensz vers csattanóval; lejtése jambikus, rímek: aabba	3 soros 17 szótagos (5+7+5), ill. ötsoros 15 szótagos vers (1+2+3+4+5)

A dal

- A dal a legszemélyesebb lírai műfaj. Drámai vagy epikus elemek alig vannak benne. **Közvetlen élmény, rövid terjedelem, egyszerű felépítés, egységes hangulat jellemzi.** Többnyire azonos típusú strófákból épül föl. Sok benne az ismétlés
- **Nagyon népszerű és rengeteg változatban él.** Sokféleképpen csoportosíthatjuk:

EREDET SZERINT	VILÁGKÉP ALAPJÁN	TÉMA SZERINT	ÉLETSZAKASZ ALAPJÁN	FOGLALKOZÁS SZERINT
népdal műdal	világi dal vallásos dal	bordal szerelmi dal, politikai dal filozófiai dal katonadal bujdosóének stb.	bölcsődal altatódal gyermekdal diákdal menyasszonydal stb.	pásztordal bányászdal vadászdal kézművesdal színészdal parasztdal stb.
NAPSZAK, ÉVSZAK ALAPJÁN	NEMZETI TÍPUS SZERINT	A BESZÉLŐ ALAPJÁN	A TÖTRÉNELMI KOR SZERINT	VERSFORMA ALAPJÁN
hajnali dal esti dal májusi dal őszai dal stb.	Lied (német) chanson (francia) canzone (olasz) stb.	éndal kardal felelgető dal	trubadúrdal vágánsdal rokokódal impresszionista dal stb.	rondó chanson, chanson madrigál stb.

- Története összefonódott a dallammal és a zenekísérettel, **sokáig nem is képzelhető el másként, csak énekversként**
- A dal valószínűleg egyidős az emberrel. Már a Kr. e. 6. században virágzott a görögöknél (Anakreón, Szapphó), később a rómaiaknál (Catullus, Horatius). Meghatározó műfaja az nemzeti irodalmaknak is. Néhány jelentős európai dalköltő: Petrarca, Burns, Heine, Goethe, Verlaine, Jeszenyin
- Fontos szerepet játszik a mi irodalmunkban is. Népdalkincsünk kivételesen gazdag, s a műköltészet is több kiemelkedő dalszerzőt tud felmutatni. Pár név a legnagyobbak közül: Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, József Attila, Weöres Sándor, Nagy László

Johann Wolfgang Goethe (1749-1832)

József Attila: Ringató

Holott náddal ringat,
holott csobogással,
kékellő derűvel,
tavi csokolással.

Lehet, hogy szerelme
földerül majd mással,
de az is ringassa
ilyen ringatással.

Heine: Memento

A hajad olyan fekete,
a ruhád oly fehér;
az ifjuság ígérete
az étellel felér.

Óh csal az ember élete!
Ki tudja, mi nem ér?

Ruhád is lesz még fekete,
hajad is lesz fehér...
(Fordította: Babits Mihály)

Goethe: Vándor éji dala

Immár minden bércet
Csend ül,
Halk lomb, alig érzed,
Lendül:
Sohajt az éj.
Már búvik a berki madárka,
Te is nemsokára
Nyugszol, ne félj...
(Tóth Árpád fordítása)

**Csokonai Vitéz Mihály:
Tartózkodó kérelem**

A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt.
Te lehetsz írja sebemnek,
Gyönyörű kis tulipánt!

Szemeid szép ragyogása
Eleven hajnali tűz,
Ajakid harmatozása
Sok ezer gondot elűz.

Teljesítsd angyali szókkal,
Szeretőd amire kért:
Ezer ambrózia csókkal
Fizetek válaszdért.

Szép dalok innen-onnan

Elmegyek, elmegyek...

Elmegyek, elmegyek,
Hosszú útra megyek.
Hosszú út porából
Köpönyeget veszek.

Búval és bánattal
Kizsinoroztatom,
Sűrű könyeimel
Kigomboztattatom.

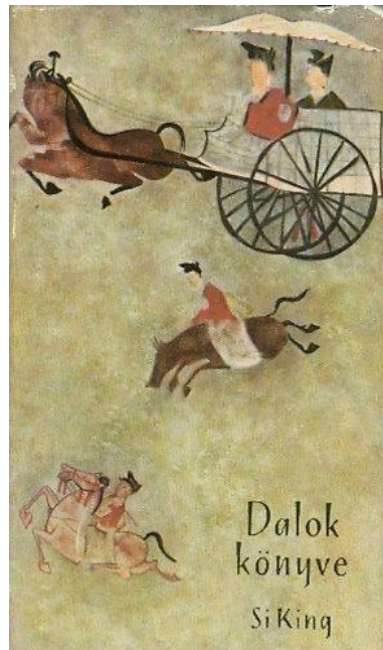
Fúdd el, jó szél, fúdd el
Hosszú útnak porát.
Hosszú útnak porát,
Az én lelkem búját!
(magyar népdal)

A Dalok Könyvéből

Hét szem szilvát
hullat a fája
Távoli férfit
asszonya várja.

Hullat a szilvafa
szilvát, hármat.
Várjuk urunkat -
merre járhat?

Szedjük a szilvát
háncskosárba.
Várjuk urunkat -
jó lesz nála.
(Rab Zsuzsa fordítása)

A Dalok
könyve (Si
King) a
legkorábbi
kínai
gyűjtemény.
305 dalt
tartalmaz,
amelyek a Kr.
e. 10-4.
században
keletkeztek.

Szaphhó: Édesanyám...

Édesanyám! nem perdül a rokka, olyan
szakadós ma a szál -
vágy nehezül rám;
mert a sudár, szép Aphrodité letepert!
Szerető, szerető
kell ma nekem már!
(Fordította: Radnóti Miklós)

**Paul Verlaine:
Őszi chanson**

Ősz húrja zsong,
Jajong, busong
A tájon,
S ont monoton
Bút konokon
És fájón.

S én csüggeteg,
Halvány beteg,
Míg éjfél
Kong, csak sirok,
S elém a sok
Tűnt kéj kél.

Óh, múlni már,
Ősz! hullni már
Eresszél!
Mint holt avart,
Mit felkavart
A rossz szél...

(Tóth Árpád fordítása)

Guillaume Apollinaire (1880-1918)

Petőfi Sándor:

Szabadság szerelem!

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért fölálodom
Az életet,
Szabadságért fölálodom
Szerelmemet.

Apollinaire: Búcsú

Letéptem ezt a hangszálat
Már tudhatod az ősz halott
E földön többé sohse látlak
Ó idő szaga hangszálat
És várlak téged tudhatod
(Fordította Vas István)

Weöres Sándor: Tavaszköszöntő

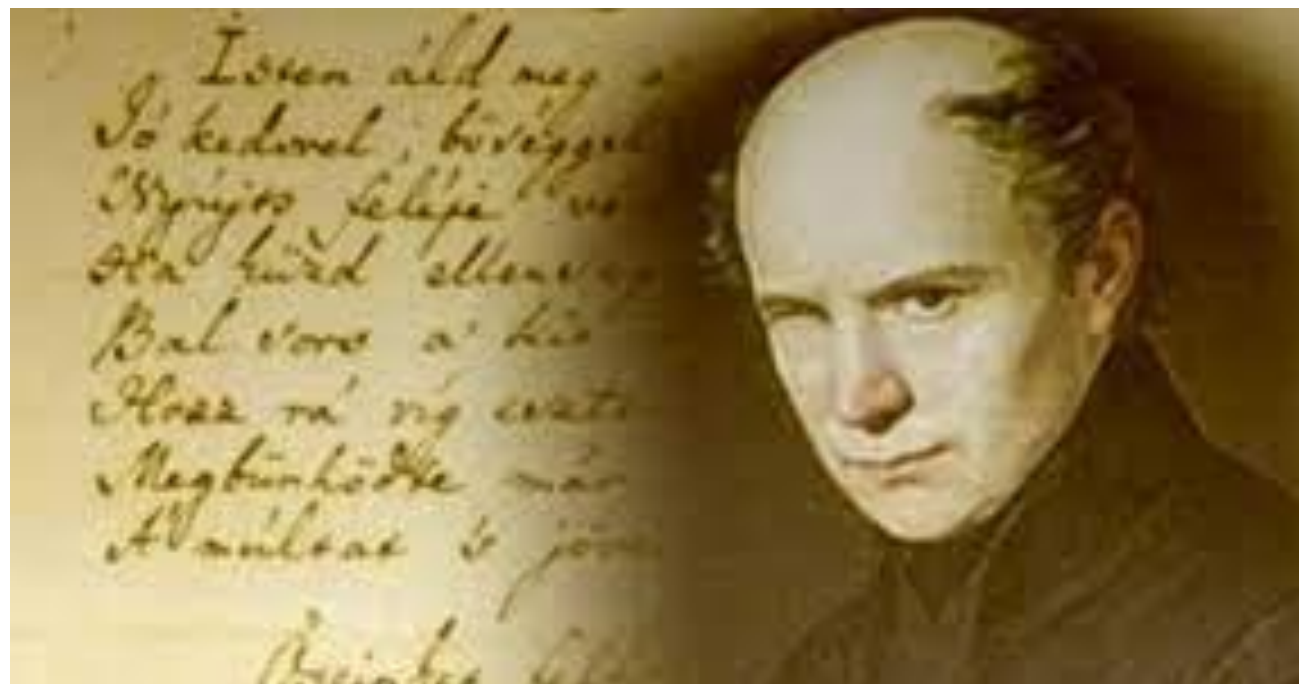
Sándor napján megszakad a tél,
József napján eltűnik a szél,
Zsákban Benedek
Hoz majd meleget,
Nincs több fázás, boldog, aki él.

Már közhírré szétdoboltatik:
Minden kislány férjhez adatik,
Szókék legelébb,
Aztán feketék,
Végül barnák és a maradék.

A himnusz

- **A himnusz** (a görög szó jelentése dicséret, magasztalás) **fenséges tárgyról szóló, emelkedett hangnemű költemény**. Beszélője Istenhez fordul; főként ez különbözteti meg az ódától, amelynek más a megszólítottja
- Rendszerint **összekapcsolódik benne a dicséret és a könyörgés**. Felépítése többnyire: A – B – A, azaz **könyörgés – érvelés – könyörgés**
- **Az egyik legősibb műfaj**. Minden kultúrában a vallásos szertartások része volt. Ott van a bibliai műfajok között is, hiszen a zsoltárok nagy része szintén himnusznak tekinthető

- Mint műköltészeti alkotás a himnusz **az ókori görög költészetben élte első virágkorát**. Kiemelkedő himnuszok maradtak fenn Szapphó, Alkaiosz, Pindarosz és Kallimakhosz művei között. A latin szerzők (Catullus, Horatius) is őket követik
- A nemzeti himnuszok nagy része műfaji értelemben nem tekinthető himnusznak, a miénk azonban igen. 1823-ban írta Kölcsey, és 1844-ben Erkel Ferenc zenéjével vált nemzeti himnuszunkká

Néhány szép himnusz

- A kereszténységgel a műfaj is változik. Szent Ambrus (4. sz.) hangsúlyos jambikus sorai (ambroziánus sor) és az érett középkor (11-14. sz.) rímes himnuszai nagymértékben hatnak a nemzeti költészetre is. A rímes-időmértékes-hangsúlyos verselés innen kerül a műköltészetbe
- Néhány híres himnusz a középkorból: Abelard: *Szombatesti himnusz*, Assisi Szent Ferenc: *Naphimnusz*, Da Todi: *Stabat mater*. Az első magyar nyelvű vers, az *Ómagyar Mária-siralom* is ekkor keletkezik
- A reneszánsztól fokozatosan „elvilágiasodik” a műfaj. A romantikus költők gyakran istenítik a természetet (Novalis: *Himnuszok az éjszakához*), az elvont eszményeket (Shelley: *Az Intellektuális Szépséghez*). A műfaj a modern lírában is jelen van (pl. Nagy László: *Himnusz minden időben*)

Himnuszrészletek

Szapphó: Aphroditéhez

Tarka trónodon, kegyes Aphrodité,
Zeusz leánya, már könyörülj te rajtam!
Fájó kínra mért család, ó hatalmas,
törbe a lelkem?

Inkább jöjj hozzám, ahogy annyi másszor
mindig hajlottál a szavamra, s jöttél,
kedvemért elhagyva aranylakását
égi atyádnak.

Assisi Szent Ferenc: Naphimnusz

Mindenható, fölséges és jóságos Úr,
Tiéd a dicséret, dicsőség és imádás
És minden áldás.

Mindez egyedül Téged illet, Fölség.
És nem méltó az ember, hogy nevedet kimondja.

Áldott légy, Uram, és minden alkotásod.
Legfőképpen urunk-bátyánk, a Nap,
Aki a nappalt adja és ránk deríti a Te világosságodat.
És szép ő és sugárzó nagy ragyogással ékes:
A Te képed, Fölséges.

Berzsenyi Dániel: Fohászzkodás

Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet (...)

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldökeid
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.

Orbán Ottó:

Melyben Balassi módjára fohászcodik

Most hívlak hát téged,
szabd rám szemmértéked,
megfizettem az árát:
lappangó öregség,
bujkáló betegség
orgyilkos törként jár át –
tedd meg hát, hogy híved,
fölfoghassam műved
határtalan határát!

Az óda

- Az óda (az ének jelentésű görög „ódé” szóból) **ünnepélyes hangnemű, magasztos tárgyú,** többnyire **hosszabb terjedelmű** költemény. **Van megszólítottja,** aki lehet személy, közösség vagy magasztos eszme. Két alapváltozata, a **dicsőítő** és a **tanító óda** már az ókorban kialakul
- **A dicsőítő óda első mestere a görög Pindarosz,** akinek hősoket, atlétákat magasztaló énekeit, azaz kardalait kórus adta elő különböző közösségi rendezvényeken
- **A tanító óda legjelentősebb képviselője az ókorban a latin Horatius.** Carmennek nevezett ódáiban mértéktartásra int, ezért is nevezik „az arany középút” költőjének

Fönt Pindarosz (Kr. e. 442 – 522). Lent Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65 – Kr. e. 8).

- A pindaroszi ódát szárnyaló hanghordozás, váratlan téma- és hangulatváltások, nagyszabású képek jellemzik. A horatiusi óda mértéktartóbb. Jellemző, hogy a klasszicizmus az utóbbit, a romantika az előbbit kedveli
- Az óda **felépítésére a hármasság jellemző: TÉTEL – ELLENTÉTEL – HOZZÁÉNEKLÉS.** Az első rész egy tételt mutat be. A második rész többnyire azt taglalja, hogyan viszonyuljunk hozzá. A gyakran ritmikailag is elkülönülő harmadik egység pedig levonja az ebből adódó következtetést

Nagy ódaköltők

- A reneszánszban tekintik először mintának az antikvitást. A kor nagy ódaköltője, a francia Ronsard mindkét ódatípust műveli
- A klasszicizmus korából kiemelkedik Goethe, Schiller és Berzsenyi ódaköltészete. Schiller *Az örömhöz* című alkotását Beethoven is feldolgozta. (Örömóda). Az Európa Tanács ezt tette meg 1972-ben Európa himnuszának
- Számos jelentős ódaköltője van a romantikának, pl. Keats (*Óda egy görög vázához*), Shelley (*Óda a nyugati szélhez*), Vörösmarty Mihály (*Liszt Ferenchez*)
- A műfaj a romantikát követő modern korban is népszerű. Líránkban nagy értéket képvisel Arany János (*Széchenyi emlékezete*), József Attila (*Óda, A Dunánál*) és Illyés Gyula ódaköltészete (*Bartók*)

NÉHÁNY FELEDHETETLEN ÓDARÉSZLET

Berzsenyi: A magyarhoz I.

Most lassu méreg, lassu halál emészt.
Nézd: a kevély tölgy, melyet az éjszaki
Szélvész le nem dönt, benne termő
Férgek erős gyökerit megőrlik,

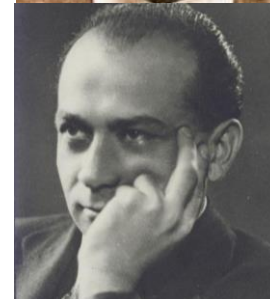
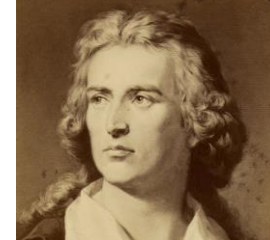
S egy gyenge széltől földre terítettik!
Így minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, melly ha megvész:
Róma ledűl, s rabigába görbed.

József Attila: Óda

Óh mennyire szeretlek téged,
ki szóra bírtad egyaránt
a szív legmélyebb üregeiben
cseleit szövő, fondor magányt
s a mindenséget.
Ki mint vizesés önnön robajától,
elválsz tőlem és halkan futsz tova,
míg én, életem csúcsai közt, a távol
közelében, zengem, sikoltom,
verődve földön és égbolton,
hogy szeretlek, te édes mostoha!

Illyés Gyula: Bartók

Köszönet érte,
az erőért a győzelem-vevéshez
a poklon is.
Ím, a vég, mely előre visz.
Ím, a példa, hogy ki szépen kimondja
a rettenetet, azzal föl is oldja.
Ím, a nagy lélek válasza a létre
s a művészé, hogy megérte
poklot szenvednie.
Mert olyanokat éltünk meg, amire
ma sincs ige.

Schiller: Az örömhöz

Gyúlj ki, égi szikra lángja,
szent öröm, te drága, szép!
Búvkörödbe, ég leánya,
ittas szívünk vágyva lép.
Újra fonjuk szent kötésed,
mit szokásunk szétszabott,
egy-testvér lesz minden ember,
hol te szárnyad nyugtatod.
Milliók ti, kart a karba!
Gyúljon csók az ajkakon!
Túl a csillagsátoron
él mindnyájunk édesatyja!

Shelley: Óda a nyugati szélhez

Nyugati nyers Szél, Ősz sóhajja, vad!
Te láthatatlan! jössz, és mintha mord
Varázsló üzne szellemrajt, szalad

A sárga s éjszín s lázpiros csoport:
A pestises lombok holt népe - Te,
Kinek szekere téli sutba hord

Sok szárnyas magvat, hús sötétbe le,
Aludni, mint a test, mely sírba dőlt,
Míg azúr húgod, a Tavasz szele

Megint kürtjébe fú, s riad a föld,
S édes bimbónyáj legel a napon,
S völgyet-hegyet szín s illat lelke tölt;

Vad Szellem! szálló, élő mozgalom!
Ki rontasz és óvsz! halld, óh, halld dalom!

A ditirambus

- Görög eredetű műfaj. Az óda és a himnusz rokona, sokszor nem is lehet elkülöníteni tőlük. **Eredetileg Dionüszosz isten életéről szólt. Elragadtatott hangulat, pompázatos stílus jellemezte.** Férfikórus adta elő a Dionüszosz-ünnepségeken. Belőle fejlődik ki a tragédia
- Más alkalmakon is fontos szerepet töltött be, pl. ha a hazát kellett megvédeni. **Önkívületi lélekállapot tanító céllal kapcsolódik össze**
- A műfaj a romantika korában éled újjá. Vörösmarty is műveli (*A vén cigány*). Később ez határozza meg Babits első világháborús líráját

Babits Mihály: Fortissimo

Haragszik és dul-fúl az Isten
vagy csak talán alszik az égben,
aluszik vagy halott is épen –
ki költi őt föl, emberek?
Anyák, sírjatok hangosabban:
akit föl nem ver annyi ágyú,
rezzenti-é gyenge sírástok?
És ne is könnyel sírjatok,
mert a könny mind csak földre hull:
hanggal sírjatok föl az égre,
sírjatok irgalmatlanul:
ne oly édesen mint a forrás,
ne oly zenével mint a zápor,
ne mint a régi Niobék:
hanem parttalan mint az árvíz,
sírjatok vagy a görgeteg
lavina, sírjatok jeget,
tűzet sírjatok mint a láva!
A drága fiúk hullanak
vérben a hóra napra-nap.
Ne hagyjatok aludni senkit:
ki ma csöndes, gonosz vagy gyáva,
de érdemes-e félni még?
és érdemes-e élni még?
Ó, mért nem hallani hangotok?
Menjetek a piacra sírni,
sikoltsatok a templomokban
vadak asszonyai, vadakká
simuljatok őrijtő, örült
imában!

És ha hasztalan
ima, sírás: - mi káromolni
tudunk még, férfiak! Ma már
hiszünk káromlani-érdemes
alvó magasságot a Sorsban.
Hányjuk álmára kopogó
bestemmiáknak jégesőjét!
Mért van, ha nincs?
Mért nincs, ha van?
Tagadjuk őt, talán fölébred!
Cibáljuk őt, verjük a szókkal!
mint aki gazda horkol égő
házban - a süket Istenét!

Süket! Süket!...

Ó ma milyen jó
volna süketnek mint az Isten!
Süket a föld, nem érzi hátán
hadak alázó dobogását.
Jó volna süketen csirázni
mint virághagyma föld alatt:
minden süket földben, Istenben
csak az ember szakadt ki a
süket Istenből iszonyokra
kikelt belőle féreg-módon,
Isten férgének, viszkető
nyüzsgésre, fájni - mert, ami
nem süket Isten: fájdalom,
míg az Istenbe visszahal!

A rapszódia

- A rapszódia eredetileg görög vándorénekesek (rapszodoszok) által előadott hősi ének. Az ókori eposzok kialakulásában is fontos szerepe volt
- Az elnevezés a 18. században honosodott meg a zenében, a 19. században az irodalomban. Főleg a romantika kedvelte. Híres példái Petőfi *Egy gondolat bán engemet* és Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* című verse
- Akár a ditirambus, ez is **az óda rokona**. Töredezett gondolatiság, zaklatottság, kötetlen szerkezet jellemzi. Mi jelezheti az erőteljes érzelmi hullámmást? Változó hosszúságú sorok, sok kérdés, felkiáltás, fokozás, halmozás, látomásos képalkotás

Vörösmarty Mihály: Gondolatok a könyvtárban

Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós,
Az emberiségnek elhánt rongyain
Komor betűkkel, mint a téli éj,
Leírva áll a rettentő tanulság:
"Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a földön,
Ha istenésszel, angyal érzélemmel
Használni tudnák éltök napjait."
Miért e lom? hogy mint juh a gyepen
Legeljünk rajta? s léha tudománytól
Zabáltan elhenyéljük a napot?
Az isten napját! nemzet életét!
Miért e lom? szagáról ismerem meg
Az állatember minden bűneit.
Erény van írva e lapon; de egykor
Zsivány ruhája volt. S amott?
Az ártatlanság boldog napjai
Egy eltépett szűz gyöngye öltönyén,
Vagy egy dühös bujának pongyoláján.
És itt a törvény - vörös lázadók
Hamis bírák és zsarnokok mezéből
Fehérre mosdott könyvek lapjain.
Emitt a gépek s számok titkai!
De akik a ruhát elszagatták
Hogy majd belőle csinos könyv legyen,
Számon kívül maradtak: Ixion
Bőszült vihartól úzótt kerekén
Örvény nyomorban, vég nélkül kerengők.
Az örült ágyán bölcs fej álmodik;
A csillagászat egy vak koldus asszony
Condráin méri a világokat:
Világ és vakság egy hitvány lapon!
Könyv lett a rabnép s gyávák köntöséből
S most a szabadság és a hősi kor
Beszéli benne nagy történetét.
Hűség, barátság aljas hitszegők
Gunyáiból készült lapon regél.
Irtózatos hazudság mindenütt!
Az írt betűket a sápadt levél
Halotti képe kárhoztatja el.
Országok rongya! könyvtár a neved,
De hát hol a könyv mely célhoz vezet?
Hol a nagyobb rész boldogsága? - Ment-e
A könyvek által a világ elébb?
Ment, hogy minél dicsőbbek népei,

Salakjok annál borzasztóbb legyen,
S a rongyos ember bőszült kebele
Dögvészst sohajtson a hír nemzetére.
De hát ledöntsük, amit ezredek
Ész napvilága mellett dolgozának?
A bölcsék és a költők műveit,
S mit a tapasztalás arany
Bányáiból kifejtett az idő?
Hány fényes lélek tépte el magát,
Virrasztott a szív égő romja mellett,
Hogy tévedt, sujtott embertársinak
Írányt adjon s erőt, vigasztalást.
Az el nem ismert érdem hősei,
Kiket - midőn már elhunytak s midőn
Ingyen tehette - csúfos háladattal
Kezdett imádni a galád világ,
Népboldogító eszmék vértanúi
Ők mind e többi rongykereskedővel,
Ez únt fejek - s e megkorhadttal szivekkel,
Rosz szenvedélyek oktatóival
Ők mind együtt - a jók a rossz miatt -
Egy máglya üszkén elhamvadjanak?
Oh nem, nem! amit mondtam, fájdalom volt,
Hogy annyi elszánt lelkek fáradalma,
Oly fényes elmék a sár fiait
A súlydedéstől meg nem mentheték!
Hogy még alig bír a föld egy zugot,
Egy kis virányt a pusztá homokon
Hol legkelendőbb név az emberé,
Hol a teremtés ősi jogai
E névhez "ember!" advák örökül -
Kivéve aki feketén született,
Mert azt baromnak tartják e dicsők
S az isten képét szíjjal ostorozzák.
És mégis - mégis fáradozni kell.
Egy újabb szellem kezd felküzdeni,
Egy új irány tör át a lelkeken:
A nyers fajokba tisztább érzeményt
S gyümölcsözőbb eszméket oltani,
Hogy végre egymást szívben átkarolják,
S uralkodják igazság, szeretet.
Hogy a legalsó pór is kunyhájában
Mondhassa bizton: nem vagyok magam!
Testvérim vannak, számos milliók;
Én védem őket, ők megvédnek engem.
Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.
Ez az, miért csüggedni nem szabad.

Rakjuk le, hangyaszorgalommal, amit
Agyunk az ihlett órákban teremt.
S ha összehordtunk minden kis követ,
Építsük egy újabb kor Babelét,
Míg oly magas lesz, mint a csillagok.
S ha majd benéztünk a menny ajtaján,
Kihallhatók az angyalok zenéjét,
És földi vérünk minden csepeje
Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
Menjünk szét mint a régi nemzetek,
És kezdjünk újra túrni és tanulni.
Ez hát a sors és nincs vég semmiben?
Nincs és nem is lesz, míg a föld ki nem hal
S meg nem kövülnek élő fia.
Mi dolgozunk a világon? küzdeni,
És tápot adni lelki vágyainknak.
Ember vagyunk, a föld s az ég fia.
Lelkünk a szárny, mely ég felé viszen,
S mi ahelyett, hogy törnénk fölfelé,
Unatkozunk s hitvány madár gyanánt
Posvány iszapját szopva éldegéljünk?
Mi dolgozunk a világon? küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbekért.
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
Ha azt kivittuk a mély sülyedésből
S a szellemharcok tiszta sugaránál
Olyan magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk, tévén őseink porához:
Köszönjük élet! áldomásodat,
Ez jó multság, férfi munka volt!

1844 vége

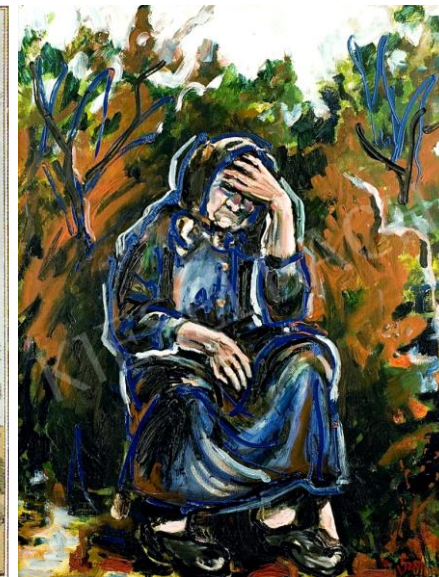
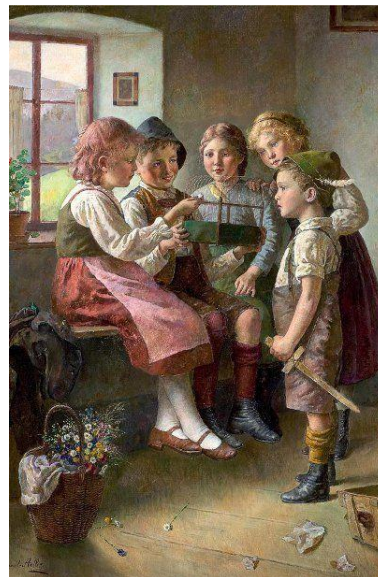
Az elégia

- Az elégia a Kr. e. 7. században jelenik meg a görög költészetben. Eredetileg disztichonokból álló, az epigrammánál hosszabb terjedelmű alkotás. **Témája sokféle lehet.** Születnek tanító, harci és szerelmi elégiák. Rendszerint lakomákon adták elő fuvolakíséréssel. A szomorú (elégikus) hangnem először Mimnermosznál jelenik meg. *Aphrodité* című versét idézem:

Színarany Aphrodité nélkül minek éljek a földön?
Inkább haljak meg, hogyha sosem tüzesít
eltitkolt szerelem, nászágy, mézédés ajándék!
Ifjúkor fősvény szirmai élvezi csak
férfi s a nő, de ha orvul meglep a gyászos öregség,
izmot sorvaszt el, férfierőt szipolyoz.
És szívedbe sötét kétségek férge furakszik:
állsz a verőfényben, mégsem üdít fel a nap.
Gyűlöl a zsenge fiú, és becsmérelnék a nők is:
ily gyászos sorsot mért ki az aggra az ég.
(Csehy Zoltán fordítása)

- Az elégia mai jelentése a reneszánszban kezd elterjedni. **Főként olyan versekre használják az elnevezést, amelyben a csendes szomorúság, a lecsillapodott bánat uralkodik.** A fájdalom oka sok minden lehet (magány, elmúlás, búcsú, szerelmi bánat stb.)

Ilusztrációk a három művészi magatartáshoz: az első képen békés falusi idill, a másodikon a az úrhatnáság szatírája látható. A harmadik festmény megfáradt, idős asszonya elégikusan reflektál az emberi sorsra

- A fogalmat Schiller korszakos tanulmánya (*A naiv és a szentimentális költészetéről, 1795*) tisztázta egyértelműen. Szerinte **három alapvető művészi magatartás különíthető el: az idillikus, a szatirikus és az elégikus.** Az idillben a költő helyreállítja az eszmény és a valóság egységét. A szatírban a valóságot mint hiányt szembeállítja az eszménnyel. **Az elégiában pedig az eszmény elvesztése miatt érzett fájdalom kap hangot**

Az elégiaköltészet kiválóságai

- Se szeri, se száma a jelentős elégiaköltőknek és a nagy elégiáknak. A görögöknél Mimnermosz, Szolón és Türtaiosz, a római költészetben Ovidius, Tibullus és Propertius jeleskedett
- A reneszánsz legnagyobb elégiaköltői közé tartozik Janus Pannonius és Balassi Bálint. A klasszicizmus és a romantika korából Goethe, Schiller, Hugo, Hölderlin, Berzsenyi, Petőfi és Arany nevét említjük külön
- A modern líra legemlékezetesebb elégiái számomra Rilke és Radnóti Miklós nevéhez fűződnek

Szemelvények szép elégiákból

Balassi Bálint: Búcsúja hazájától

Óh, én édes hazám, te jó Magyarország,
Ki keresztyénségnek viseled paizsát,
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát,
Vitézlő oskola, immár Isten hozzád!

Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva légyetek immár ti!

Hölderlin: Menon panasza Diotimáért (4.)

Ugy éltünk mi, akár a szerelmes hattyük a fényben,
csöndesen úszkálnak, ringnak a fodrokon át,
s nézik a tó tükreán az ezüst felhők vonulását,
míg hűvös éteri kék fodroz a testük alatt,
így éltünk mi is itt. (...)

Pusztá, kihalt ma a ház, elvették tőlem a fényt is,
Téged vettek el és véled a két szememet.
Körbe bolyongó árny vagyok, élek ugyan, de nem értem,
mért kell élnem még, fénytelen, egyre tovább.

Petőfi Sándor: Szeptember végén

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takará el a bérci tetőt.
Még ifju szivemben a lángsugarú nyár
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszbe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet.

Radnóti Miklós: Levél a hitveshez

A mélyben néma, hallgató világok,
üvölt a csönd fülemben s felkiáltok,
de nem felelhet senki rá a távol,
a háborúba ájult Szerbiából
s te messze vagy. Hangod befonja álmom,
s szivemben nappal újra megtalálom,
hát hallgatok, míg zsong körém felállván
sok hűvös érintésű büszke páfrány.
Mikor láthatlak újra, nem tudom már,
ki biztos voltál, súlyos, mint a zsoldár,
s szép mint a fény és oly szép mint az árnyék,
s kihez vakon, némán is eltalálnék...

Az epigramma

- **Az epigramma** (a görög szó eredeti jelentése: rávésés, felirat) az ókori görög költészetben alakult ki a halottakat jellemző, varázsigeként használt **mondásokból**. Ezt vésték kőbe a síremlékeken a Kr. e. 8. századtól. A leghíresebb halotti epigramma Szimónidész *A thermopülei hősök sírfelirata* című alkotása:

„Itt fekszünk, vándor, vidd hírül a spártaiaknak:

Megcselekedtük, amit megkövetelt a haza”

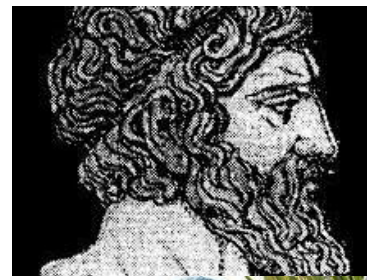
- Már a Kr. e. 4. században kialakult az epigramma mai jelentése: **egy mélyreható gondolat rövid, szellemes megfogalmazása**
- **Versformája** többnyire **disztichon** (egy hexameteres és egy pentameteres sor összekapcsolása). Általában **két részből áll**: előkészítésből és csattanóból

Leonidász király szobra a thermopülei csata helyszínén, amely az elmúlt 2500 évben (Kr. e. 480-ban volt az ütközet) gyökeresen megváltozott, a tengerszoros eltűnt. Az emlékmű 1955-ben épült

Jeles epigrammaszerzők

- A műfaj legkiválóbb mestere a görögöknél Szimónidész mellett Anakreón. Kedvelték a rómaiak is, Catullus és Martialis gyakorta gúnyossá, szatirikussá alakította
- Népszerű a reneszánszban. Ez az egyik fő műfaja Janus Pannoniusnak, aki dicsőítő, erotikus és szatirikus epigrammákat ír
- Virágkorát éli a felvilágosodás korában, és jelen van a romantikában is. Voltaire, Rousseau, Goethe és Schiller éppúgy műveli, mint Kazinczy, Kölcsey vagy Vörösmarty
- Nem hiányzik a modern költészetből sem. Itt azonban sokszor a formailag kötetlenebb négysoros veszi át a helyét

Anakreón: Gyűlölöm...

Gyűlölöm azt, aki telt kupa mellett, bort iszogatván, háborut emleget és lélekölő viadalt.

S kedvelem azt, aki bölcs és Aphrodité meg a Múzsák szép adományairól zengve szeretni tanít.

(Radnóti Miklós fordítása)

Catullus: Gyűlölök és szeretek

Gyűlölök és szeretek. Kérded tán, mért teszem én ezt, Nem tudom, érzem csak: szerteszakít ez a kín.

(Devecseri Gábor fordítása)

Martialis: Epigrammák 3.

Azt hiszed-é, hogy tegnapi bortól bűzlik Acerra?

Tévedsz: Minden nap újra leissza magát.

(Israel Efraim fordítása)

Janus Pannonius: Pannónia dicsérete

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,

S most Pannónia is ontja a szép dalokat.

Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám, Szellemem egyre dicsőbb, általa híres e föld!

(Berczeli Anzelm Károly fordítása)

Kazinczy Ferenc: A nagy titok

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,

Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldozatot'.

Várady Szabolcs: Négysoros

Üres jelenidőben állok itt

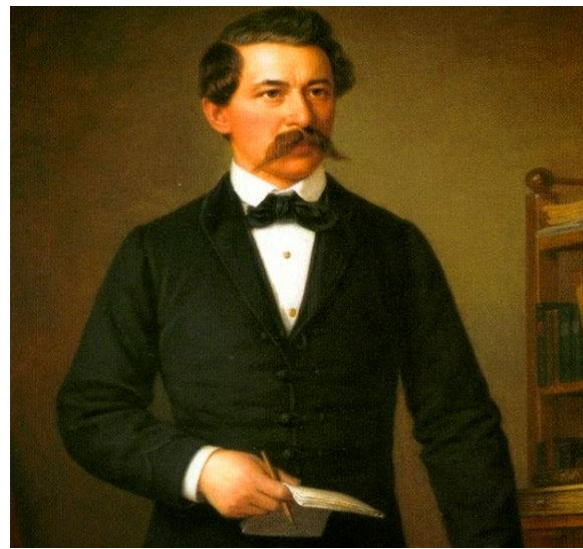
Váram de semmi se változik

Itt nem lesz eső csak gyűlik a por

Ha lesz vihar máshol valahol

Az episztola

- Az episztola **verses költői levél**. **Valóságos személyhez szól**, akit néven is nevez a szerző. Tartalma, formája, hangneme igen változatos lehet
- Már a görögöknél megjelenik, de a **rómaiaknál válik általánossá**. Verses levél Horatius költői hitvallása, a *De arte poetica* is
- Virágzik a reneszánszban és a klasszicizmusban. **Irodalmunkban a felvilágosodás korában a legnépszerűbb** (Kazinczy, Berzsenyi). Jelen van később is, a legismertebbek Arany, Petőfi, Ady episztolái
- Újabb líráinkban többnyire humoros, játékos köszöntésként jelenik meg

Petőfi Sándor: Arany Jánoshoz

TOLDI írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre!...
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége.

Ha hozzád ér lelkelem, s meg talál égetni:
Nem tehetek róla... te gyujtottad úgy fel!
Hol is tehetél szert ennyi jóra, ennyi
Szépre, mely könyvedben csillog pazar fénnyel?

Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki.
Más csak levelenként kapja a borostyánt,
S neked rögtön egész koszorút kell adni.

Ki volt tanítód? hol jártál iskolába?
Hogy lantod ily mesterkezekkel pengeted.
Az iskolákban nem tanulni, hiába,
Ilyet... a természet tanított tégedet.

Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztül
Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.

S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei manáját.
A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néhanapján lát.

Nagy fáradalmait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára! –

Ezen gondolatok elmém környékezték,
Midőn a költői szent hegyre jövék fel;
Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!
(Pest, 1847. február)

Az ars poetica

- A latin szó jelentése: költői mesterség. **Azok a költemények tartoznak ide, amelyek fő témája a költészet értelme, a költő feladata**
- **Hosszú időn át normatív, szabályokat megfogalmazó ars poeticák születnek. Az eredetiséget hirdető romantika szakít ezzel,** a modern korban pedig nagyon sokféle költői hitvallás jön létre
- A műfaj máig ható darabja Horatius *De arte poetica* című verse, amely a klasszicizmus végéig szentírásnak számít. Nem véletlenül: a 475 soros, episztola formájú mű számos bölcs tanácsot fogalmaz meg
- Szellemesen foglalja össze a maga korának poétikai felfogását Nicolas Boileau *Art poétique* című alkotása is (1674)

Horatius művéről röviden

Három nagy egységre osztható:

1. Bevezetés: általában a költészetről
2. A költői mesterség problémáiról
3. A költői egyéniségről

Az első rész a formai zártságra, a tartalom és a forma egységére, az alkotás belső következetességére helyezi a hangsúlyt:

„Hogyha egy asszonyi főt lónyakra helyezne a piktor és rikitó színű tollakkal díszitené az összedobált testrészeket, úgy hogy a fönt takaros nő halfarkat kapjon, csúfat, feketét, legalulra; látva barátaim ezt, tudnátok-e nem kinevetni?”

A második egységben kifejti, hogy a mesterség lényege az imitáció (utánzás).

De ez a nála már kettős értelmű: nemcsak a természet, hanem a görög művészet utánzását is jelenti, hiszen ők a tökéletes imitáció példái:

Jó, ha görög forrásra hajolsz s lelsz ott maradandót.

Lucilius s Plautus ha tehette, miért ne tehetné

Vergilius s Varius? Vagy akár én, egyszerűen bár(...)

Hogy mily versmérték illik hősök s fejedelmek

tetteihez s vészes harchoz, példázza Homerus.”

A költőről Horatius azt tanítja, hogy a „lángész” önmagában kevés a jó költői alkotáshoz, fontos a műgond is:

"Lángész vagy? Ne csiszold kicsinyes műgonddal a versed!"

mondják. - "Normális költő, le a szent Heliconról! (...)

Azt tanitom: mi az író tiszte, igaz hivatása,

hol van a kincs, ami táplálván, alakítja a költőt.

Azt tanitom: mi helyes, mi nem az, s melyik út hova torkoll.

Bölcs tud csak jót írni, ez itt az alap, meg a forrás.

Sokratinus könyvek mondják neked el: mi a lényeg.

Gondolj át mindent, s megjönnek a szók idejében.”

Néhány nevezetes ars poetica

Keats: Óda egy görög vázához, 1819

Gautier: A Művészet, 1852

Baudelaire: Kapcsolatok, 1857

Whitman: Hallom Amerika dalát, 1860

Verlaine: Költészettan, 1874

Rilke: Archaikus Apolló-torzó, 1908

Janus Pannonius: Pannónia dicsérete, 1465

Csokonai: Az én poézisom természete, 1803

Petőfi: A 19. század költői, 1847

Arany János: Vojtina ars poeticája, 1861

Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én, 1905

Babits Mihály: In Horatium, 1909

Kosztolányi Dezső: Költő a huszadik
században, 1931

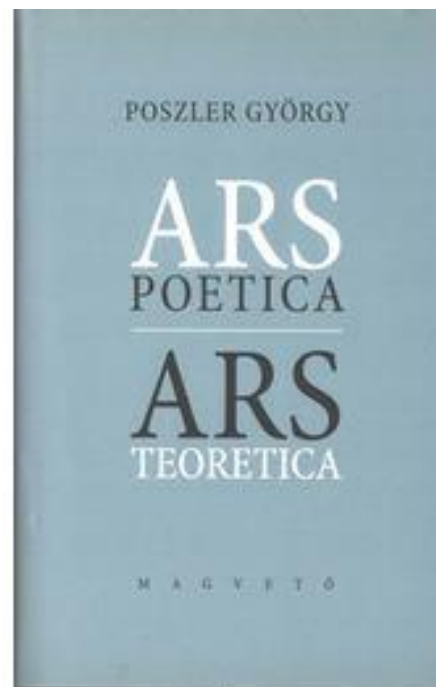
József Attila: Ars poetica, 1937

Nagy László: Ki viszi át a szeremet, 1957

Weöres Sándor: Vázlat az új líráról, 1968

Pilinszky János: Költemény, 1974

Kányádi Sándor: Affektált ars poetica, 1994

Modern ars poeticák (részletek)

Baudelaire: Kapcsolatok

Templom a természet: élő oszlopai
időnkint szavakat mormolnak összesűgva;
Jelképek erdején át visz az ember útja,
s a vendéget szemük barátként figyeli.
(Kosztolányi Dezső fordítása)

Verlaine: Költészettan

Zenét minékünk, csak zenét,
ezért a versed lebegőben
ragadd meg a lány levegőben,
amint cikázik szertesztét.

Ha szókat írsz, csak légy hanyag,
és megvetőn dobd a zenének,
mert édes a tétova ének,
s a kétes olvadó anyag.
(Fordította Tóth Árpád)

Ady Endre: Góg és Magóg fia vagyok én...

Fülembe forró ólmot öntsetek,
Legyek az új, az énekes Vazul,
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul.

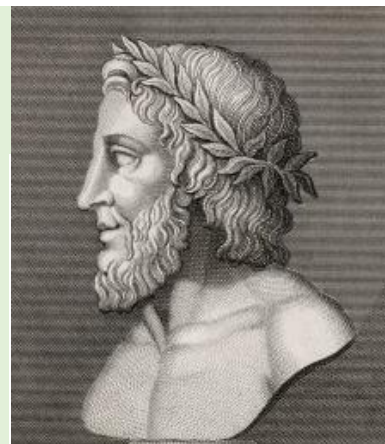
De addig sírva, kínban, mit se várva
Mégiscsak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozza százszor Pusztaszert,
Mégis győztes, mégis új és magyar.

Weöres Sándor: Vázlat az új líráról

Se tartalom, se forma — Hát mi kell?
A jó vers élőlény, akár az alma,
ha ránézek, csillogva visszánéz,
mást mond az éhesnek s a jóllakottnak,
és más a fán, a tálon és a szájban,
végső tartalma vagy formája nincs is,
csak él és éltet. Vajon mit jelent,
nem tudja és nem kérdi. Egy s ezer
jelentés ott s akkor fakad belőle,
mikor nézik, tapintják, ízlelik.

Az ekloga

- Görög eredetű műfaj. **Eredetileg párbeszédés formájú hexameteres pásztoridill.** Első mestere Theokritosz (Kr.e. 3. század). Legjelentősebb ókori képviselője a római Vergilius (Kr. e. 1. század)
- **Az elnevezés is Vergiliustól származik,** ugyanis „Eclogák” (jelentése: válogatás) címmel adja ki 10 pásztori költeményét. **A műfajt is átalakítja: pásztorai a kor problémát szólaltatják meg**
- Az újkor nemzeti irodalmaiban sokféle változata alakul ki. Változhatnak a szereplők, gyakran elmarad belőle a párbeszédés forma is. **Egyik legnagyobb képviselője Radnóti Miklós, aki az értékörzés szolgálatába állítja a műfajt.** Nyolc eklogát ír, ebből négy épül föl dialógusokból

Theokritosz: Szerelmes párbeszéd

LEÁNY

Mind gonosz a pásztor: pásztor csalogatta Helénát!

PÁSZTOR

Ment a pásztor után az okos Heléna magátul.

LEÁNY

Mit dicsekedsz, te gonosz?... Mondják, hogy a csók csupa semmi.

PÁSZTOR

Mennyi drága gyönyör fér ebbe a semmibe mégis!

LEÁNY

Megmosom a számat, kiköpöm belőle a csókot!

PÁSZTOR

Megmosod a szácskád? Ideadd, hadd csókolom újra!

Vergilius: IX. ecloga

LYCIDAS

Én pedig úgy hallom, hogy a lány lejtőre futó domb

Lábától le egészen a vízig, amott meg az ősi

Villámtól hasított tölgyfák zúgó ligetéig

Verseivel néktek megvédte Menalcas a földet.

MOERIS

Hallhattad, hire járt Lycidas, de tudod, hogy a versek

Oly tehetetlenek ott, hol a Mars dárdái ropognak,

Mint a sasúzte, bozótba futó kicsi chaoni gerlék.

Radnóti Miklós: Hetedik ecloga

Látod-e, esteledik s a szögesdróttal beszegett, vad

tölgykerítés, barakk oly lebegő, felszívja az este.

Rabságunk keretét elereszti a lassu tekintet

és csak az ész, csak az ész, az tudja, a drót feszülését.

Látod-e drága, a képzelet itt, az is így szabadul csak,

megtörtetett testünket az álom, a szép szabadító

oldja fel és a fogolytábor hazaindul ilyenkor.

Rongyosan és kopaszon, horkolva repülnek a foglyok,

Szerbia vak tetejéről bűvő otthoni tájra.

Bűvő otthoni táj! Ó, megvan-e még az az otthon?

Bomba sem érte talán? s van, mint amikor bevonultunk?

A szonett

- A szonett rendkívül szigorú versforma. **Tizennégy jambikus sorból áll, emellett kötött a szótagszám és a rímképlet is.** Számos változata van, a pontos adatok ettől függenek
- A 13. században jött létre a szicíliai udvari költészetben. Olasz az elnevezés is (jelentése: rövid dal). **Alaptípusa a petrarcai és a shakespeare-i szonett.** Előbbi két négy- és kétháromsoros versszakból áll. Rímképlete: abba abba cdc dcd. Utóbbi két négysoros és egy kétsoros strófa alkotja. Rímképlete: abab cdcd efef gg
- 15 szonett alkotja a szonettkoszorút. A tizenötödik a mesterszonett, amely az előző 14 első soraiból épül föl. Ragyogó példája Markó Béla *Költők koszorúja* című alkotása

Négy szép szonett

Francesco Petrarca: Áldott a nap

Áldott a nap, a hó, az év s az évnek
ama szaka, órája, perce s egyben
a szép ország is, melyben rabja lettem
két szép szeme bűvös tekintetének.

Áldottak az első gondok s remények,
melyeknek árán elszerelmesedtem,
s az íj s a nyíl, melyből sebet szereztem,
s a sebek is, melyek szívemben égnek.

Áldottak hangjaim, mik szerteszálltak,
hölgyem nevét bűgván a messzeségben,
s a sóhajok, a könnyek és vágyak;

s áldott minden lap, melyen megkísértem
dalolni őt; s a gondolat, mi szárnyat
nem kap más senkiért, csupán csak érte.
(Fordította: Sárközi György)

Szabó Lőrinc: Mindenütt ott vagy

Mindenütt ott vagy, ahol valaha
tudtalak, láttalak, szerettelek:
út, orom, erdő veled integet,
falu és város, nappal s éjszaka
folyton idéz, őszi hegy téli hava,
vízpart s vonatfütt, s mindben ott remeg
az első vágy s a tartó örület
huszonöt kigyúlt tavasza, nyara.
Mindenütt megvagy: mint virágözön
borítod életemet, friss öröm,
frissítő ifjúságom, gyönyöröm:
minden mindenütt veled ostromol,
de mindig feljajdul a halk sikoly:
a sok Mindenütt mindenütt Sehó!
(1957)

Shakespeare: 75. szonett

Az vagy nekem, mi testnek a kenyér
s tavaszi zápor fűszere a földnek;
lelkem miattad örök harcban él,
mint a fősvény, kit pénze gondja öl meg;
csupa fény és boldogság büszke elmém,
majd fél: az idő ellop, eltemet;
csak az enyém légy, néha azt szeretném,
majd, hogy a világ lássa kincsemet;
arcod varázsa csordultig betölt,
s egy pillantásodért is sorvadok;
nincs más, nem is akarok más gyönyört,
csak amit tőled kaptam s még kapok.

Koldus-szegény királyi gazdagon,
részeg vagyok és mindig szomjazom.
(Szabó Lőrinc fordítása)

Markó Béla: Költők koszorúja (mesterszonett)

A pannón dombok dermedten feküsznek,
s nem hűti mégsem véretem a fagy,
mennybéli Isten, milyen messze vagy,
ki látni engedted fájó szemünknek,

mit jobb lett volna sötétbe takarni,
hogy romlik minden, s hullnak díszei,
nyugodna már a szív, de színleli,
hogy melledből tán éppen most szakad ki,

úgy dobban, úgy ver, úgy ég, úgy hevül,
hogy verseidnek ritmusát kövesse,
s egy fázó ország gyúljon föl a versre,

szabad lehessen, éljen emberül,
szólhasson, hogyha jobb tavaszra vágyik!
Dobogj, dobogj csak, versem, mindhalálig!
1987. május–szeptember

A francia ballada

- Legelterjedtebb változata **három nyolcsoros versszakból és egy négysoros ajánlásból áll.** A sorok négyes és ötödféles jambusokból épülnek föl, s általában keresztrím fűzi őket össze. Van refrénje is
- Nincs köze a magyar balladához. Versforma ez, nem műfaj. Villon nyomán terjedt el nálunk a 19. század második felétől. Nemcsak nagyszerű Villon-fordítások készültek, hanem kitűnő eredeti alkotások is, egyebek közt József Attila tollából
- Az **Ellentétek balladája** paradoxonokból építkezik. **A mű egyszerre jeleníti meg az értékválságot és a személyiség szorongását.** Azt a létélményt, amely napjainkban kiváltképp aktuális. Ez is magyarázza a középkori lírikus népszerűségét

Villon: Ellentétek balladája

Szomjan halok a forrás vize mellett;
Tűzben égek és mégis vacogok;
Paraszas kályhánál vad láz diderget;
Hazám földjén is száműzött vagyok;
Csupasz féreg, díszes talárt kapok;
Hitetlen várok, sírva nevetek;
Az biztat, ami tegnap tönkretett;
Víg dáridó bennem bosszúság;
Úr vagyok, s nem véd jog, se fegyverek;
Befogad és kitaszít a világ.

Nem biztos csak a kétes szememnek
S ami világos, mint a nap: titok;
Hiszek a véletlennek, hirtelennek,
S gyanúm az igaz körül sompolyog;
Mindig nyerek és vesztes maradok;
Fektemben is a fölbukás fenyeget;
Van pénzem, s egy vasat se keresek,
És reggel köszönök jó éjszakát;
Várom, senkitől, örökségemet;
Befogad és kitaszít a világ.

Semmit se bánok, s ami sose kellett
Kínnal mégis csak olyat hajszolok;
Csalánnal a szeretet szava ver meg,
S ha igaz szólt, azt hiszem, ugratott;
Barátom aki elhiteti, hogy
Hattyúk csapata a varjú-sereg;
Igazság és hazugság egyre-megy,
És elhiszem, hogy segít, aki árt;
Mindent megőrzök s mindent feledek;
Befogad és kitaszít a világ.

AJÁNLÁS

Herceg, kegyes jószágod lássa meg:
Nincs eszem, s a tudásom rengeteg.
Lázongva vallok törvényt és szabályt.
S most mi jön? Várom pályabéremet
Mert befogad és kitaszít a világ.
(Szabó Lőrinc fordítása)

A létösszegző verstípus

- A létösszegző versben a költő saját életútját, önmegvalósítását vizsgálja. **Elsősorban az foglalkoztatja, hogy mennyire volt képes kihasználni az élet nyújtotta lehetőségeket.** Gyakran jár együtt időszembesítéssel és/vagy önmegszólítással

Időszembesítés figyelhető meg Hölderlin és József Attila versében. Előbbi talán **azt a sorsfordító élményt rögzíti, amikor az ember ráésmél az élet mulandóságára.** Az első versszak a gyermekkor és az ifjúság önfeledt világát jelképezheti, a középső egységben az élet végességének tragikus felismerése fogalmazódik meg, az utolsó pedig azt sugallhatja, hogy nem dacolhatunk a részvétlenül suhanó idővel.

A Talán eltűnök hirtelen a három idősík szembesítésével végzi el a számvetést. Mindegyikhez értékhiány kapcsolódik: A jövőé létvonatkoztatású (nem hagy nyomot a világban, hiába élt). A jelené érzelmi: szomorúság. A múlté erkölcsi (dacból, nem elvből hágja át a szabályokat). A mű **azt sugallja, hiteles életet csak az élhet, aki „halálhoz mért életet” él.** A nyomtalan eltűnés miatt érzett szomorúságot ez a két sor magyarázza: *„Ifjúságom a zöld vadont/ szabadnak hittem és öröknek”*

Hölderlin: Hälfte des lebens

Mit gelben Birnen hänget
Und voll mit wilden Rosen
Das Land in den See,
Ihr holden Schwäne,
Und trunken von Küssen
Tunkt ihr das Haupt
Ins heilignüchterne Wasser.

Weh mir, wo nehme ich, wenn
Es Winter ist, die Blumen, und wo
Den Sonnenschein,
Und Schatten der Erde?
Die Mauern stehn
Sprachlos und kalt, im Winde
Klirren die Fahnen.

Hölderlin: Az élet felén

Sárga körtékkel és vad
rózsákkal omlik
a tóba a hegy;
óh drága hattyúk,
csókmámorosan
merül fejetek
a szentjózan vízbe.

Jaj nekem, hol kapok, ha
tél lesz, virágokat és
ragyogó napot
és földi árnyat?
Hidegen állnak
a néma falak, a szélben
zörög a szélkakas.
(Szabó Lőrinc fordítása)

József Attila: Talán eltűnök hirtelen...

Talán eltűnök hirtelen,
akár az erdőben a vadnyom.
Elpazaroltam mindenem,
amiről számot kéne adnom.

Korán vájta belém fogát
a vágy, mely idegenbe tévedt.
Most rezge megbánás fog át:
várhattam volna még tíz évet.

Már bimbós gyermek-testemet
szem-maró füstön szárítottam.
Bánat szedi szét eszemet,
ha megtudom, mire jutottam.

Dacból se fogtam föl soha
értelmét az anyai szónak.
Majd árva lettem, mostoha
s kiröhögtem az oktatómat.

Ifjúságom, e zöld vadont
szabadnak hittem és öröknek
és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.

Az önmegszólító verstípus

- Az önmegszólító vers beszélője önmagát szólítja meg. Beszélő és a megszólított ugyanaz a személy
- Ugyanaz? Nem teljesen. Időbeli eltérés fedezhető fel ugyanis közöttük. **A jelenbeli én múltbeli önmagához beszél.** A régi cselekedett, a mai gondolkodik, elemez. **Az egyik a cselekvő, a másik az elemző én**
- **A beszédhelyzetet a személyiség válsága magyarázza.** Rendszerint szerepválság ez: a múltban követett magatartásforma bizonyul tarthatatlannak. **Ebből fakad, hogy az önmegszólítás átvált önfelszólításba,** amelyben egy új szerep, egy új magatartásforma igénye fogalmazódik meg

- Az önmegszólító vers a 20. századtól terjed el szélesebb körben. Nálunk József Attila és Szabó Lőrinc írja a legemlékezetesebbeket. *A homlokodtól fölfelé* beszélője a testi vágyak ellen védekezik. Elfogadja hatalmát, de síkra száll az értelemért

Szabó Lőrinc:

A homlokodtól fölfelé

A homlokodtól lefelé,
ha jött érzékiség, akármí,
egész testedben mindenütt
jó cinkosra tudott találni.
Milyen gyöngeség, hogy soha
nem volt olyan jó örököd,
mint húsodat felejtani
más húsok ajkai között!

S nem nézed-e irtózva most,
hogy mily hiú és ostoba
a kedvek s nedvek részegen
üdvözölt paradicsoma,
a szép állat, amely nem is
szép tán, csak a te pokoli
kéjed önzése kényszerít,
hogy hízelegj s hazudj neki?

Minden ellenség, ami él,
és csak mint prédáját szeret;
mind csak győzelmének örül,
annak soha, hogy segített.
Sírsz, mert idegen láthatár
borúl rád? Csoda kellene?
Mindig megbüntet valami,
ha rászorúlsz valakire.

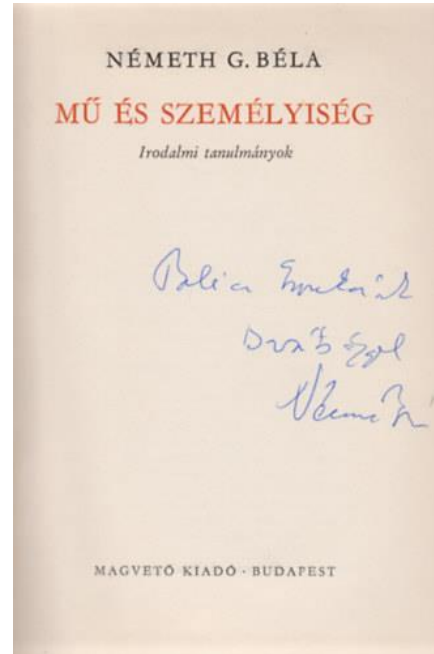
Harminc év van már benned; óh,
harminc év, mennyi gyötrelmem!
Harminc év, mennyi bujdosás!
Harminc év, mennyi, mennyi szenny.
Bujj el magadba, nyomorult:
egy még szent s tiszta, az agyad,
melyben a test számára csak
undor és megvetés maradt.

Füled és orrod szimatol,
megcsal, megoszt, elad a szád,
a kéz kinyúl, szemed bolond,
sajgó velőd csurranni vágy?
Ébredj! A piszok csalogat!
Vigyázz! Maradj a magadé!
Férfi, légy tiszta legalább
a homlokodtól fölfelé!

Az időszembesítő verstípus

Ezzel a verstípussal (akár a létösszegző és az önmegszólító verssel) először Németh G. Béla foglalkozott részletesebben *Mű és személyiség* című kötetében (1971), amely nagy hatással volt az irodalomtudományra

Az időszembesítő vers rendszerint értékszembesítő is. Az egyes idősíkokhoz különböző értékek tartoznak. Legtöbbször az értéktelített múlt áll szemben a kiüresedett jelennel. Megfigyelhető pl. Berzsenyinél (*A közelítő tél, A magyarokhoz 1.*) Vörösmartynál (*Előszó*), később József Attilánál (*Talán eltűnök hirtelen..., Karóval jöttél...*)

S ezt látjuk Arany művében is, amely egyszerre ars poetica, elégia, valamint idő és értékszembesítő vers. Keretes szerkezetű. Az első és az utolsó strófa a jövőre vonatkozik: a nemzeti költészettel való szakítást hangsúlyozza. A 2-5. versszak a múltról szól. A 2. természeti idillel érzékelteti a társadalmi harmóniát, a 3-4. a nemzeti költő hálás szerepét festi, az 5. az egykor elképzelt jövőt, a virágzó országot mutatja be, a refrén azonban itt is érzékelteti a reménytelenséget. A jelenről szól a 6. strófa. A kérdések és az írásjelek a bizonytalanságra utalnak, a képek pedig a nemzeti költészet értelmetlenségét jelzik. A „hímzett virágos szemfedél”, azaz a nemzeti költészet, bármilyen szép is, nem mentheti meg a nemzetet

Arany János: Letészem a lantot

Letészem a lantot. Nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt.
Nem az vagyok, ki voltam egykor,
Belőlem a jobb rész kihalt.
A tűz nem melegít, nem él:
Csak, mint reves fáé, világa.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjúsága!

Más ég hintette rám mosolyját,
Bársony palástban járt a föld,
Madár zengett minden bokorban,
Midőn ez ajak dalra költ.
Fűszeresebb az esti szél,
Hímzettebb volt a rét virága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjúsága!

Nem így, magánosan, daloltam:
Versenyben égtek húrjaim;
Baráti szem, művészi gonddal
Függött a lantos ujjain;
Láng gyult a láng gerjelménél
S egygyé fonódott minden ága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjúsága!

Letészem a lantot. Nehéz az.
Kit érdekelne már a dal.
Ki örvend fonnyadó virágnak,
Miótán a törzsök kihalt:
Ha a fa élte megszakad,
Egy percig éli túl virága.
Oda vagy, érzem, oda vagy
Oh lelkem ifjúsága!
(1850. márc. 19.)

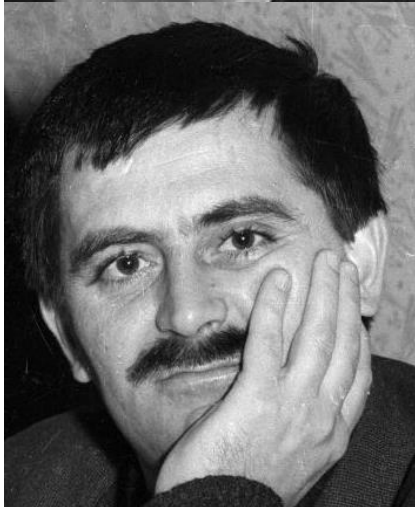
Zengettük a jövő reményit,
Elsírtuk a múlt panaszát;
Dicsőség fényével öveztük
Körül a nemzetet, hazát:
Minden dalunk friss zöld levél
Gyanánt vegyült koszorujába.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjúsága!

Ah, látni véltük sirjainkon
A visszafénylő hírt-nevet:
Hazát és népet álmodánk, mely
Örökre él s megemleget.
Hittük: ha illet a babér,
Lesz aki osszon... Mind hiába!
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjúsága!

Most... árva énekem, mi vagy te?
Elhunyt daloknak lelke tán,
Mely temetőből, mint kisértert,
Jár még föl a halál után...?
Hímzett, virágos szemfedél...?
Szó, mely kiált a pusztaságba...?
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjúsága!

A hosszúvers

- A hosszúvers vagy hosszúének jellegzetesen 20. századi verstípus. 100-200 soros vagy annál terjedelmesebb, a lírai elemeket drámai és epikai vonásokkal bővítő kompozíciót takar
- Legfőbb vonása a gondolatiság: az alkotó azért ír hosszan, mert világképeinek lényegét kívánja összefoglalni. A műfaj kiemelkedő darabja a világirodalomban Thomas Eliot 434 soros költeménye, az *Átokföldje*
- A magyar irodalomban az 1950-es években terjed el a fogalom. Nálunk Weöres Sándor, Juhász Ferenc és Nagy László a verstípus legjelentősebb képviselői

Weöres Sándor hosszúversei megújítják a magyar gondolati lírát. **A Mahrud veszése** (1952) az ősi egység elvesztését mutatja be 101 négysoros strófában. **A Tatavane királynő** (1956) a meddőséget, a **Médeia** (1954) a szerelmi szenvedélyt állítja a középpontba. **Az elveszett napernyő** (1957) egy szerelmespár által a szabadban hagyott napernyő sorsát beszéli el 300 sorban. A káprázatosan kavargó folyamat, ahogyan a tárgy a természet része lesz, mély bölcsességet sugall: elveszítjük a napernyőt, de megnyerjük a létet, a mű segít megérteni a világmindenség egységét, amelynek mi is részei vagyunk

Jó néhány hosszúverset is írt Nagy László: *A vasárnap gyönyöre* (1955); *Rege a tűzről és jácintról* (1956); *A Zöld Angyal* (1965); *Menyegző* (1964). Kiemelkedik közülük a *Menyegző*, amely az ifjú pár helytállását állítja szembe a lakodalommal, amely „a romlás nászéjszakájává”, „a Sátán feketemiséjévé” válik

„Juhász Ferenc nagy látomásai is a katasztrófa árnyékában születnek, de a katasztrófa elháríthatóságának reményében... A Jó túlélésének reménye az ő lírájában nem hal meg” – fogalmaz Grendel Lajos. **A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujában** (1965) Bartók Cantata profanájának irodalmi párdarabja. A mű a világmindenség sorsdrámájává növeszti a gyermekkor édenének elvesztését. **A Babonák napja csütörtök: amikor a legnehezebb** (1965) című hosszúvers a magányos költő zaklatott számvetése, amelynek háttérében ott van az 56-os forradalom, de az egyetemes szkepszis is

A párbeszédbe kivetített monológ és a drámai költemény

- A személyiség belső vitája nemegyszer dialógusokban jelenik meg. E jellegzetesen gondolatlírai élményt először Kölcsey Ferenc formálta meg így két Zrínyi-versében

A *Zrínyi második énekében* (1838), mint majd később Ady lírájában, összekapcsolódik az aggódó és az ostorozó hazafiság. Zrínyi azért könyörög a sorshoz, hogy kegyelmezzen a bűnös nemzetnek, ám az visszautasítja. A lezárásban megjelenik a nemzethalál. Új nép kerül ide, amelynek más lesz a nyelve („más szózat”) és az érzései („más keblü nép”)

Kölcsey Ferenc: Zrínyi második éneke

Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
Vérkönnnyel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,
És marja, rágja kebelét.
A méreg ég, és ömlik mély sebére,
S ő védtelen küzd egyedül,
Hatalmas, ó légy gyámja, légy vezére,
Vagy itt az óra, s végveszélybe dűl!

Áldást adék, sok magzatot honodnak,
Mellén kiket táplál vala;
S másokra vársz, hogy érte vívni fognak?
Önnépe nem lesz védfala?
Szív, lélek el van vesztegetve rátok;
Szent harcra nyitva várt az út,
S ti védfalat körülé nem vonátok;
Ő gyáva fajt szült, s érte sírba jut.

De szánjad, ó sors, szenvedő hazámat!
Te rendelél áldást neki:
S a vad csoport, mely rá dühödve támad,
Kiket nevelt, öngyermeki.
Taposd el a fajt, rút szennyét nememnek;
S míg hamvokon majd átok ül,
Ah tartsd meg őt, a hűv anyát, teremnek
Tán jobb fiak, s védvén állják körül.

Törvényem él. Hazád őrccsillagzatja
Szülőtti bűnein leszáll;
Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
Az ősz apák sírhalminál.
És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblü nép;
S szebb arcot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.

- **A személyiség belső vitája határozza meg a drámai költemény műfaját is.** Ennek drámai vonásai a kétszintes drámához kötődnek: a konfliktus a mű túlvilági szintjén jön létre, de az evilági szinten dől el. A jelenetsor álmok vagy látomások sorozataként tárul elénk, néhány szimbólumszerű főszereplője van

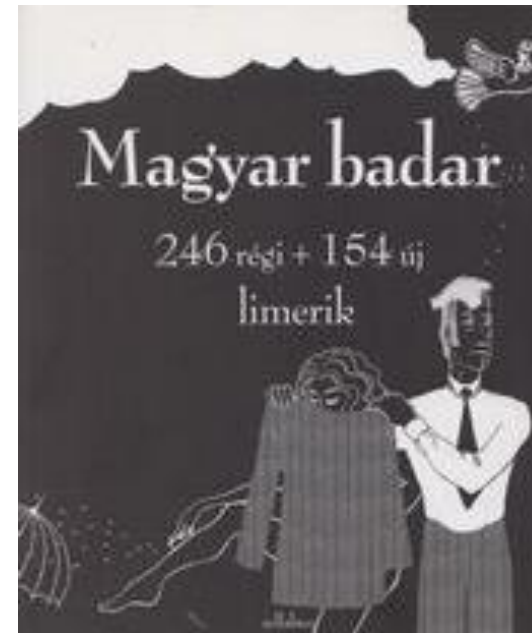

- A drámai költemény romantikus műfaj. Jelentős drámai költemények: Goethe: *Faust*, Byron: *Kain*, Shelley: *Megszabadított Prométheusz*, Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*, Madách Imre: *Az ember tragédiája*

A limerik

- A limerik a nonszensz költészet legnépszerűbb versformája. Egy ír kisvárosról kapta a nevét, ahol bizonyos bulikon mindenkinek el kellett mondania egy négy soros verset, amelyre a többiek rávágták: „Jöjjön el, várja Limerick”
- Az ötsoros vers lejtése rendszerint jambikus, rímképlete: aabba; a b-vel jelölt sorok rövidebbek. Sokszor kezdődik a Volt egy... mesei fordulattal, s mindig csattanóval zárul

Gergely Ágnesnek a Wikipédián olvasható meghatározása szerint: „A limerick rendkívül tömör, rendkívül bájos, rendkívül bárgyú, rendkívül idegesítő.” Várad Szabolcs a limericknek három típusát tartja számon. Az elsőt nő jelenlétében is el lehet mondani. A másodikat már nő nem hallhatja, de papi személy még igen. Végül a harmadik volna maga a limerick. Várad Szabolcs szerkesztette a *Magyar badar* című kötetet is, amely először 2002-ben, bővített kiadása 2011-ben jelent meg, s mások mellett olyan jeles szerzők szerepelnek benne, mint Faludy György, Kovács András Ferenc és Varró Dániel.

Várad Szabolcs limerikjei

Mikor jó a limerik?
Hogyha jól megrimelik.
Akkor aztán
kéjt fakaszt ám –
jobbat, mint egy rimalik.

Volt egy nő, úgy hívták, Emese.
Nem tudni, pór volt vagy nemes-e.
Egyszerre két úr jól
előlről-hátulról...
Mit mondjak? Nem rebbent szeme se.

Havasi Attila limerikje

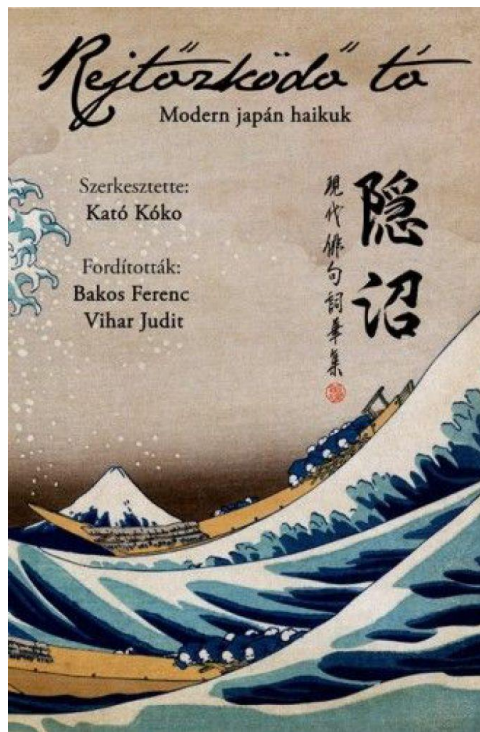
Volt egy úr, lakhelye Miami,
Szőrös volt szinte már majomi.
„Szőr Dzson”-ként tisztelték,
Nem sima „Miszter”-ként –
Látszik, hogy ő volt ott a jani.

Varró Dániel limerikje

Volt egy úr, lakhelye Mozambik,
fenéken harapták a zombik.
Faggatták: „Nagyon fáj?”
Azt mondta: „Ugyanmár.
Eleve is volt már azon lik.”

A haiku és az apeva

- **A haiku háromsoros 17 szótagból álló japán versforma.** Kezdő és zárósora 5, a középső 7 szótagos. Rímtelen, soronként két hangsúlyos szótag található benne
- A 20. század elején főként francia közvetítéssel terjedt el. Ma is él (igaz, sokszor némileg átalakítva), főleg az Egyesült Államokban népszerű
- **Az apeva ötsoros cím nélküli vers.** A szótagszám soronként: 1+2+3+4+5. Összesen tehát 15 szótagból áll
- A versalakzat Magyarországon született. Első négy darabja 2016 tavaszán jelent meg Szimeonov Todor *Most, valamikor* című kötetében

Japán haikuk Kosztolányi Dezső fordításában

Buson: FÉSÜ

Hálósobámban, a sötétben
a rémület jéggé fagyasztott:
holt feleségem fésűjére léptem.

Buson: HARANG

A templomi harang bronzán
libegve
alszik
egy csöppnyi lepke.

Sodo: KETTECSKÉN

Az aratási hold tündér sütésén
megyünk haza,
két régi cimpora: az Árnyam és Én.

Basho: SZEGÉNYSÉG

Jöjj el barátom, bár kopott
tanyám van,
de nálam
a szúnyogok is oly kicsik,
hogy az embert alig csipik.

Basho: MAJOM

Zúg a hideg zápor. Te meg se
látod.
De a majom bög.
Szegény, szeretne egy esőkabátot.

Soseki: ÚJ CSELÉDÜNK

Az új cseléd szólt: «Rózsa a
nevem»
s egyszerre elborzadt a lelkünk,
mert hátrafordult és a púpja
feltűnt.

Szimeonov Todor apevái: Varga Árpád apevái:

Egy
vagyok!
Itt és most,
út és hit! Dac
a végtelennel.

Csúcs
csábít
kalandra.
Megfogadom:
meghódítalak!

Ha
le kell
írnod, írd!
De vigyázz, hogy
olvasva kibírd!

Recsk,
Arad,
Trianon:
három magyar
gyászos panteon.

A felhasznált forrásokról

- A diasor készítésekor leggyakrabban az itt látható alkotásokra támaszkodtam
- Részletes bibliográfia található *A verselemzés iskolája* című könyvemben. Sok mindent abból vettem át. Ez a kötet azonban elsősorban gyakorlati útmutató, ezért a műfajelmélettel részletesen nem foglalkozik
- Tüzetesen vizsgálja viszont a vers akusztikai megjelenését. *A vers hangzása és ritmusa* című diasort főként rá építettem

